ARCHIVO CENTRAL

LIRICO-DRAMATICO.

UN INGLÉS EN MATARÓ.

JOGUINA EN UN ACTE Y EN VERS,

DE DON ANDREU BRASÉS Y TRIAS.

Barcelona.

Imprenta de la viuda é hijos de Gaspar,

1867.

ESTUDIS

FULLS/95

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, octubre 2009

FULLS/95

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, octubre 2009

TAULA

Portada: Capçalera de l'obra *Un inglés en Mataró. Joguina en un acte y en vers, de Don Andreu Brasés y Trias*. Impresa a Barcelona, impremta de la viuda é hijos de Gaspar (1867). Museu Arxiu de Santa Maria. Biblioteca.

Edita: **MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA**
Centre d'Estudis Locals de Mataró
Beata Maria, 3. 08301 Mataró
Tel. 93 790 15 28 (Parròquia de Santa Maria)
www.masmm.org

Director: Manel Salicrú i Puig

Consell de redacció: Rafel Soler i Fonrodona
Manel Salicrú i Puig
Joan Castellà i Oliva

Composició i impressió:
Copisteria Castellà. c/ Pujol, 40 - 08301 MATARÓ

Dipòsit Legal: B-15.257-1978 *ISSN* 0212-9248

L'Equip del Museu Arxiu de Santa Maria no es responsabilitza necessàriament de l'opinió que expressen els articles signats.

Amb la col·laboració de

Amb el suport de

EDITORIAL

La Biblioteca del Museu Arxiu de Santa Maria, al Catàleg Col·lectiu de les Universitats de Catalunya

Una de les col·leccions més remarcables de la biblioteca del Museu Arxiu de Santa Maria és la d'obres literàries, especialment, de literatura catalana, amb molts llibres datats entre finals del segle XIX i el primer terç del segle XX. Hi sobresurten les edicions originals d'autors com Josep Robreño, Joaquim Rubió i Ors, Apel·les Mestres, Josep Carner, Joaquim Ruyra, Joan Salvat-Papasseit, Josep Pla, etc.

També hi destaca la col·lecció d'obres de teatre, bona part de les quals estan datades entre finals del segle XIX i fins a la Guerra Civil. Aquesta col·lecció arriba aproximadament a uns tres mil títols de teatre en català, originals i traduccions, i uns altres tres mil en castellà, i pot ser considerada una de les més notables de Catalunya. La seva formació és el resultat d'haver aplegat el fons teatral de l'antiga casa Patuel de Mataró, que, des de les primeres dècades del segle XX, s'havia dedicat al lloguer d'obres i vestuari teatrals, i que va constituir un vastíssim arxiu dramàtic, a més d'esdevenir editorial, i els fons de les antigues seccions teatrals del Foment Mataroní i del Casal Aliança.

Actualment, la col·lecció de teatre en català està ordenada i se'n pot consultar el catàleg, quasi en la seva totalitat, dins la pàgina web del Museu Arxiu de Santa Maria. Els seus registres, a més, són també accessibles a través dels cercadors d'internet, com Google i Yahoo.

A partir d'ara, però, els registres dels llibres de teatre comencen a ser també consultables a través del catàleg en línia més important de Catalunya, el Catàleg Col·lectiu de les Universitats de Catalunya (CCUC), que aplega els fons de les més grans biblioteques catalanes, des de la Biblioteca de Catalunya i l'Ateneu Barcelonès fins al conjunt de les biblioteques universitàries dels Països Catalans. Això ha esdevingut possible gràcies al fet d'haver sol·licitat i rebut un ajut de la Biblioteca de Catalunya per començar a catalogar la col·lecció teatral del Museu Arxiu dins el Catàleg Col·lectiu del Patrimoni Bibliogràfic de Catalunya (CCPBC). Aquest catàleg, accessible també a través del CCUC, va ser creat l'any 1983 per catalogar, preservar i difondre el patrimoni bibliogràfic català, i hi participen totes les institucions, tant públiques com privades, que posseeixen fons bibliogràfics de caràcter patrimonial.

L'objectiu del Museu Arxiu és aconseguir que, de mica en mica, no tan sols el seu fons bibliogràfic, sinó tots els seus fons patrimonials, puguin incorporar-se al CCPBC amb l'objectiu de fer-los més accessibles.

ACTUALITAT

EL SIS D'OCTUBRE DE 1934, SETANTA-CINC ANYS

La commemoració de l'aniversari d'un fet serveix per fer-ne memòria, analitzar les possibles causes i els seus efectes i extreure'n conseqüències.

El Sis d'Octubre, a Mataró, a part de les accions polítiques i sindicals organitzades per l'Ajuntament, pel comitè de l'Aliança Obrera, que declara la vaga general, i la presència de gent armada –ben poca– al carrer, cal destacar l'intent de cremar la basílica de Santa Maria, i la sortida, fracassada, dels escamots de Nosaltres Sols i voluntaris d'esquerres cap a Barcelona.

L'intent d'incendi a Santa Maria, protagonitzat per elements anarquistes i del Bloc Obrer i Camperol, sortosament no va prosperar, tot i que el foc destruí l'altar de les Ànimes, un petit altar situat al contrafort dret de l'altar major.

I l'anada a Barcelona dels grups armats mataronins acabà a Badalona, amb retorn a Mataró indiscriminat, camps a través, després que es va conèixer que el president Companys s'havia ja rendit, i amb detencions i l'empresonament d'alguns participants.

Als nostres *FULLS*, número 20, de data juliol de 1984, quan feia cinquanta anys, alguns dels protagonistes que, dissortadament, ja no són entre nosaltres, varen parlar dels fets. El també desaparegut Esteve Albert, igualment protagonista, va incloure la seva visió en una monografia.

I no coneixem res més. Per això, en la línia de l'opinió expressada en l'editorial dels *FULLS/ 94*, s'ha de repetir que cal investigar el segle XX.

Dels fets, però, cal extreure'n dues consideracions bàsiques, la primera, que la violència i la força no s'han d'utilitzar per combatre la llibertat de consciència i, la segona, que és necessari valorar el patrimoni cultural del país, perquè mai no es repeteixin les escenes de destrucció.

Manel Salicrú i Puig

Pep Manté.

PEP MANTÉ I SPÀ, *IN MEMORIAM*

El passat dia 20 d'agost va morir l'amic Pep Manté, advocat laboralista.

Havia col·laborat en diverses ocasions amb el Museu Arxiu.

Coneixedor en primera persona del món laboral, sindical i polític de la ciutat, la malaltia no li va permetre d'enllestir un treball que preparava per als nostres *FULLS*, «Mataronins al Tribunal d'Ordre Públic».

Que descansi en pau.

TREBALLS AL CONJUNT DELS DOLORS

Són gairebé enllestits els treballs de renovació de la instal·lació elèctrica, nova il·luminació i museïtzació de tot el conjunt, a càrrec de l'empresa Spectrum Produccions SL.

S'ha substituït la totalitat de les línies elèctriques, que eren antigues i obsoletes. S'ha plantejat nova il·luminació a la capella, remarcant especialment el retaule, les teles de les parets, el sostre i la zona del cor i la sala de Juntes. S'ha col·locat un mòdul informatiu d'ús individualitzat, amb pantalla tàctil, al vestíbul de la capella i s'ha sonoritzat el conjunt. A més, s'ha plantejat un sistema audiovisual en el recinte de la sala Polivalent del Museu Arxiu, prop de l'entrada de la Capella, que, ben aviat, podrà oferir l'explicació prèvia del conjunt i del seu origen, abans d'iniciar la visita.

El projecte inicial va ésser elaborat pel Taller de Projectes i Museologia de la Universitat de Barcelona, dirigit pel doctor Joan Santacana.

Els treballs han estat possibles gràcies als ajuts de l'Institut Municipal d'Acció Cultural i de l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona.

De manera paral·lela, el Museu Arxiu ha procedit al condicionament de la cripta dels Dolors, amb la intervenció de l'empresa Construcciones Moreno Díaz e Hijos SL, de Mataró.

COMMEMORACIÓ DEL DIA INTERNACIONAL DEL MUSEU

Els dos museus mataronins, el Museu de Mataró i el Museu Arxiu de Santa Maria, el passat dia 18 de maig, a l'estatge del Museu Arxiu, commemoraren conjuntament la diada amb la conferència «Bàndols i bandositats al Maresme al segle XVI», a càrrec de l'historiador Benet Oliva i Ricós.

A més, a l'entorn de la diada, organitzaren visites comentades als dos museus.

També va fer-ho la Fundació Jaume Vilaseca, promotora del Museu Tèxtil de Mataró.

El Museu Arxiu exposà com a joia del museu un petit àngel, o *putti* (segle XIX), obra de l'escultor mataroní Damià Campeny, recentment restaurat, i el Museu de Mataró un dibuix a llapis carbó i llapis clarió, sobre paper canson (1944), de Jordi Arenas i Clavell, que serví de model per a una de les teles de l'altar major de Santa Maria.

OBRES DE RESTAURACIÓ A SANTA MARIA

El passat mes de juny van finalitzar els treballs iniciats durant l'any 2008, que consistien en la renovació de la instal·lació elèctrica general de l'edifici i la supressió de les antigues línies elèctriques que transcorrien vistes, l'anomenada «guitarra», per l'espai del sota-coberta; a la vegada, es va obrir un nou pas d'accés a la cornisa, des de la sala de manxes de l'orgue.

Aquest mes d'octubre començarà una nova fase de les obres, la intervenció sobre la cúpula del creuer de Sant Josep, que consistirà en la renovació de teulades i canals en tota la zona, i intentarà de resoldre el greu problema de la presència de coloms a l'indret.

Les obres són i han estat possible gràcies a les aportacions de la Generalitat de Catalunya, de l'Ajuntament de Mataró i de la Caixa d'Estalvis Laietana.

Els treballs de les línies elèctriques han anat a càrrec de l'empresa Elecma SL, i els del ram de paleta han estat executats per Construcciones Moreno Díaz e Hijos S.L., totes dues empreses de Mataró.

L'arquitecte Agàpit Borràs i Plana ha redactat els projectes, i la direcció de les obres és a càrrec de l'esmentat arquitecte i de l'aparellador Joan Valls i Casanovas.

EXPOSICIÓ *VISIONS DE MATARÓ (1980-1995), FOTOGRAFIES* HOMENATGE A MIQUEL SALA I GIRBAL

Inauguració de l'exposició *Visions de Mataró*.
Fotografia Joan Castellà. MASMM.

S'inaugurà el divendres dia 17 de juliol i restarà oberta fins al 17 d'aquest mes d'octubre.

Miquel Sala i Girbal, recentment traspassat, era membre de l'equip del Museu Arxiu, des del moment de constitució del grup, entre els anys 1974 i 1976.

I, com que era un fotògraf excel·lent, es pot dir que era el fotògraf oficial del grup, ja que documentava actuacions, activitats, patrimoni cultural, vida ciutadana...

Una de les sèries importants que en Miquel Sala aportà al Museu Arxiu resumeix l'evolució urbana de la ciutat i les grans transformacions experimentades entre els anys 1980 i 2000, que, a més, és un document històric remarcable.

L'equip del Museu Arxiu ha reposat l'exposició en homenatge al seu autor. I hi ha incorporat alguna fotografia actual, feta per Joan Castellà i Oliva, que completa i arrodoneix les imatges d'en Miquel Sala.

En la inauguració de l'exposició, la família d'en Miquel Sala va indicar que donaria al Museu Arxiu tota la seva obra fotogràfica.

NOTÍCIA DE DONATIUS REBUTS

La família Riera i Soler ha donat a l'arxiu documentació de la Cooperativa de Transports de Mataró, formada pels transportistes mataronins, l'any 1936, a can Soler dels Carros del carrer de Sant Antoni. Comprèn un exemplar dels estatuts, una llibreta de fons individuals, el carnet de soci del senyor Manuel Soler Maruny, llibres de comptes i diversos.

També han ingressat al fons del Museu dues petites imatges (segle XIX), una de la Mare de Déu dels Dolors i l'altra que representa l'Oració a l'Hort. Han estat donades per la senyora Mercè Garcia Jordana, que ha lliurat també diversos llibres.

I el senyor Josep Rovira i Puig, membre de l'equip del Museu Arxiu, ha donat la seva col·lecció de diccionaris de la llengua catalana antiga, un total de cent quaranta-quatre volums.

El Museu Arxiu de Santa Maria ho fa públic i manifesta el seu agraïment.

Col·lecció donada per Josep Rovira i Puig.
Fotografia Joan Castellà. MASMM.

L'OPINIÓ DELS LECTORS

En els *Fulls/94* del Museu Arxiu de Santa Maria, es parla de la Setmana Tràgica i també es fa referència al senyor Josep Abril i Argemí.

Per això, voldria fer unes precisions sobre el que s'ha dit de la mort del Dr. Josep Samsó, rector de Santa Maria, el dia 1 de setembre de 1936, i aportar un testimoni del que va passar aquell dia, quan el senyor Abril era alcalde accidental (per un dia) i sobre els comentaris que li va fer al meu avi, Joaquim Illa Martori, en l'edifici de l'Ajuntament.

Quan, davant de l'Ajuntament, formada la columna Malatesta, tothom cridava que no s'aniria al front sense primer haver mort el rector de Santa Maria, l'alcalde accidental Josep Abril digué al meu avi, «això no és la manera, això no és la manera».

Segons el meu avi, el senyor Abril no aprovava aquella pretensió, ni de bon tros, i rebutjava aquell fet ignominiós.

Però el més dramàtic del cas és que, per una denúncia d'un veí seu del carrer de Sant Josep, va ser titllat de responsable del fet, condemnat a mort i afusellat.

Relat del meu pare que, dissortadament, també ho va viure.

Joaquim Illa Juandó
Mataró, 24 de setembre de 2009

Coincidint amb la commemoració del mil·lenari del primer document que esmenta la parròquia de Santa Maria, Oriol Quadrada incideix en la interpretació de la denominació Civitas Fracta, amb la qual va ésser anomenada la parròquia de Santa Maria durant un temps.

MÉS SOBRE LA CIVITAS FRACTA D'ALARONA

El mil·lenari del primer document sobre la parròquia de Santa Maria és una nova oportunitat per aprofundir en el significat de la denominació Civitas Fracta.

Cal fer un recorregut pels documents d'abans i de després de l'any 1008.

El document més antic és de l'any 949, en temps dels comtes de Barcelona Borrell i Mir, que és una compravenda d'una peça de terra, «ipsa terra in comitatu Barchinonense, in Maritima, in terminio de Alarona, in villa Valedex». O sigui, una peça de terra dins la vil·la de Valldeix, que era dins del terme, més gran, d'Alarona.

És el primer document sobre la Maresma, sobre Alarona i sobre Valldeix, i va ser trobat pel pare Fidel Fita entre els documents del monestir de Sant Llorenç del Munt.

En els meus treballs dels anys 1977 i 1978 a *Cingles* i als *Quaderns de Prehistòria i d'Arqueologia del Maresme*, hi ha les meves referències i correccions al pare Fita sobre «maretima» i «valedeix i, cal no oblidar, com s'ha fet ara fa poc, que diu «in villa valedex». Alarona era un terme extens que incloïa, entre d'altres, la vil·la de Valldeix.[1]

Del 963 és el document de la creació del senyoriu de Mata a favor de Bonfill per part del comte Mir, «in pago Barchinonense et in Maritima, in terminio de Mata et in suas egerencias de terminio de Argentona, usque in terminio de Torrente Malo et de terminio de Duos rios usque in ipsa mare...»[2]

El nou terme de Mata queda ubicat entre els termes, ja anteriors, de Dosrius, de Torrentbò (Torrente Malo) i d'Argentona, i es superposa a la part central de l'antic terme d'Alarona.

Amb aquest document oficial comtal es dóna per acabat, per part de l'autoritat civil, el reconeixement de l'existència del territori o terme de l'antiga *Alarona*, l'*Iluro* dels romans i l'*Ilturo* dels laietans.

Estem als començaments de la divisió i de la reacció feudal, amb l'enquadrament dels pagesos dins els termes dels futurs castells i de les parròquies.

Del 974 és la carta del papa Benet VI dirigida a l'abat de Sant Pere de Roda, que esmenta un alou «in villa Larona et in Agello».[3]

Ara, Alarona ja no és un terme extens que incloïa vil·les com Valldeix, sinó que és una vil·la, igual que Valldeix.

Del 989 és el document que descriu la vil·la de Mata dins el terme de Mata més extens, «in comitatu Barchinonense, in locum Maritima, in villa de Mata, vel in suos terminos, et afrontat hec ominia, de oriente in ipso termino de Lavandarias, de meridie in undas maris, de occiduo in arenio de Valledex, de circio in termino de Durios».[4]

El document de l'any 1008, el primer on surt Civitas Fracta, i del qual commemorem el mil·lenari, diu «...terras in diversis locis, cultas et eremas, quod habemus in comitatu Barchinonense, in Maritima, in terminio de Mata, in apendicio de parrochiam Sancta Maria, que dicunt Civitas Fracta».

És la permuta de cinc peces de terra propietat del Bisbat que, segurament, depenien administrativament de la parròquia de Santa Maria i que estaven ubicades en el terme de Mata i, concretament, en la vil·la de Mata, en la part central del terme descrit del senyoriu l'any 963 i en el terme de la vil·la explicat en el document de l'any 989. És la primera vegada que surt Civitas Fracta.

Del 1024 és el document que diu «...quad habebat in Maritima, infra terminos parrochia sancta marie de Civitate fracta, qui dicitur Alarona».[5]

O sigui, que «Civitate fracta» és Alarona, el topònim, ja català, derivat d'Iluro i d'Ilturo i que es referia al territori que va tenir la seva capital, del mateix nom, a Burriac i a Cabrera, amb el *praesidium* i l'*oppidum* romà i que va ser traslladada a prop de mar, entre el Rierot i la Riera. Tot el territori era Iluro i aquest era un «municipium» o «civitas» en aquest part de la Laietània romanitzada. És el primer document que diu que Civitate fracta és Alarona.

Del 1027 al 1031 és el document de la venda a Guadalt de les franqueses de Sant Vicenç, fet pel comte i marquès Berenguer Ramon I i per les comtesses Guisla i Ermessenda, i no pot ser dels anys 1025 o 1024, ja que Guisla es va casar amb el comte l'any 1027, segons Pere Benito,[6] i el rei Robert, citat a la datació del document, morí l'any 1031; segons aquest document, diu que les franqueses tenen els següents límits pel nord i per llevant: «...infra terminos parrochie Sancti Sthephani de ipse collo (Sant Esteve del Coll), stavil cum ipsos fevos vel franquedas de Sancto Vicencio, quae sunt infra parrochiam Sancti Iuliani Argentone, sicut distat ipsa via, que vadit de predicto collo, et pergit per valle maiore (Vallmajor de Dosrius), et exit ad Cornudellos, et pervadit per ipsam serram de supra cireram (Cirera), sive ad ipso puio qui est super eclesiam sancti Cucuphati qui dicunt Tridillano (Sant Jaume de Traià), necne super ipsas pinnas et ipsam Cerdaniolam (turó de Cerdanyola), et sic revertit per ipso pendicio (turó del Molí de Vent) usque ad ipso Arinio qui discurrit ante sancte Marie, quem dicunt de Alerone, et exit usque ad rippam maris...»[7]

Primera situació del temple de Santa Maria d'Alarona: emplaçat, vist des del terme de Sant Vicenç (Burriac) i d'Argentona, a l'altra banda de l'areny format pels torrents d'en Boada i de la Pólvora, per la riera de Cirera i la Rambla fins a la riba del mar.

Traià era del terme de Sant Vicenç (Burriac) i ho serà fins al 1362, que passà a ser del castell de Mataró, quan el terme d'aquest castell també aconseguí avançar fins al torrent de les Canyes, com explico en el meu treball sobre els límits, als *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 6, de l'any 1979. És una delimitació de límits entre els territoris de Sant Vicenç, Dosrius i Mata, no pas entre parròquies, ja que part de la de Santa Maria queda dins el terme de Sant Vicenç, segons els documents de Sant Oleguer i del llac de Salarn.[8]

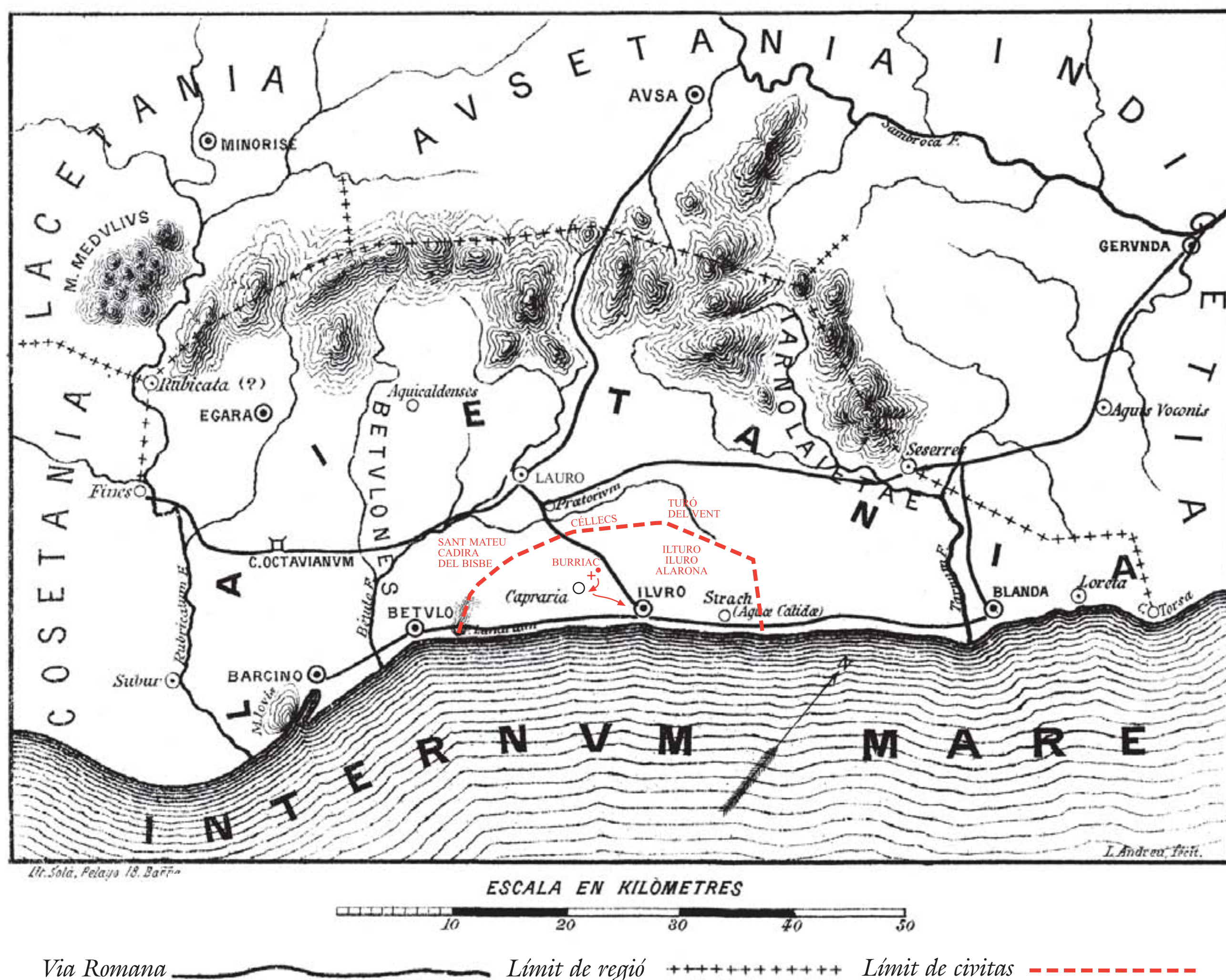
Del 1066 és el document o acta de consagració del monestir de Sant Marçal del Montseny, on es citen les seves possessions a Argentona. «Deinde omne alodium apud Maritima, in loco vocato Argentona, vel Argenema, ubi cognominator Civitas fracta, vel Alarona, videlicet, terras et vineas»,[9] o sigui, consideraven Argentona d'Alarona o de Civitas fracta.

I, del mateix any 1066, hi ha la donació, al monestir de Sant Cugat, per part de Sicarda, que diu «est autem predicta onmia in comitatu Barchinonense, in Maritima, in locum que dicunt Valedex, sive Civitas fracta», i el seu testament que diu «ipsum alodium quod habeo in Maritima, ..., in locum qui dicunt Valedex, sivi Civitas fracta».[10]

Són uns documents que s'han de comparar amb altres de contemporanis, on surt la denominació Civitas, referida a les antigues civitates iberoromanes, com Empúries, Rosselló, Girona, Llívia, Ausona, Roda de Ter, Manresa, Urgell, Isona, Roda d'Isàvena, Egara (Terrassa), Olèrdola, Barcelona, etc. Remeto a la meva comunicació «Civitas. De l'edat antiga a l'edat mitjana», presentada a les *Terceres Jornades d'Història Medieval* del Grup d'Història del Casal, de l'any 2004, en la qual dono les dates dels documents que fan referència als territoris anomenats, encara als voltants de l'any mil, Civitas, com a demarcacions, successores de les civitates o municipis iberoromans i que vaig treure de l'*Onomasticon Cataloniae* de Joan Coromines.[11]

CIVITAS

Segons Josep M. Pellicer, l'any 1887, a *Estudios sobre Iluro*, pàgines 36 i 37, «distínguese civitas de urbs en que esta segunda palabra significa los edificios constituyentes de la población, civitas propiamente la reunión de ciudadanos».

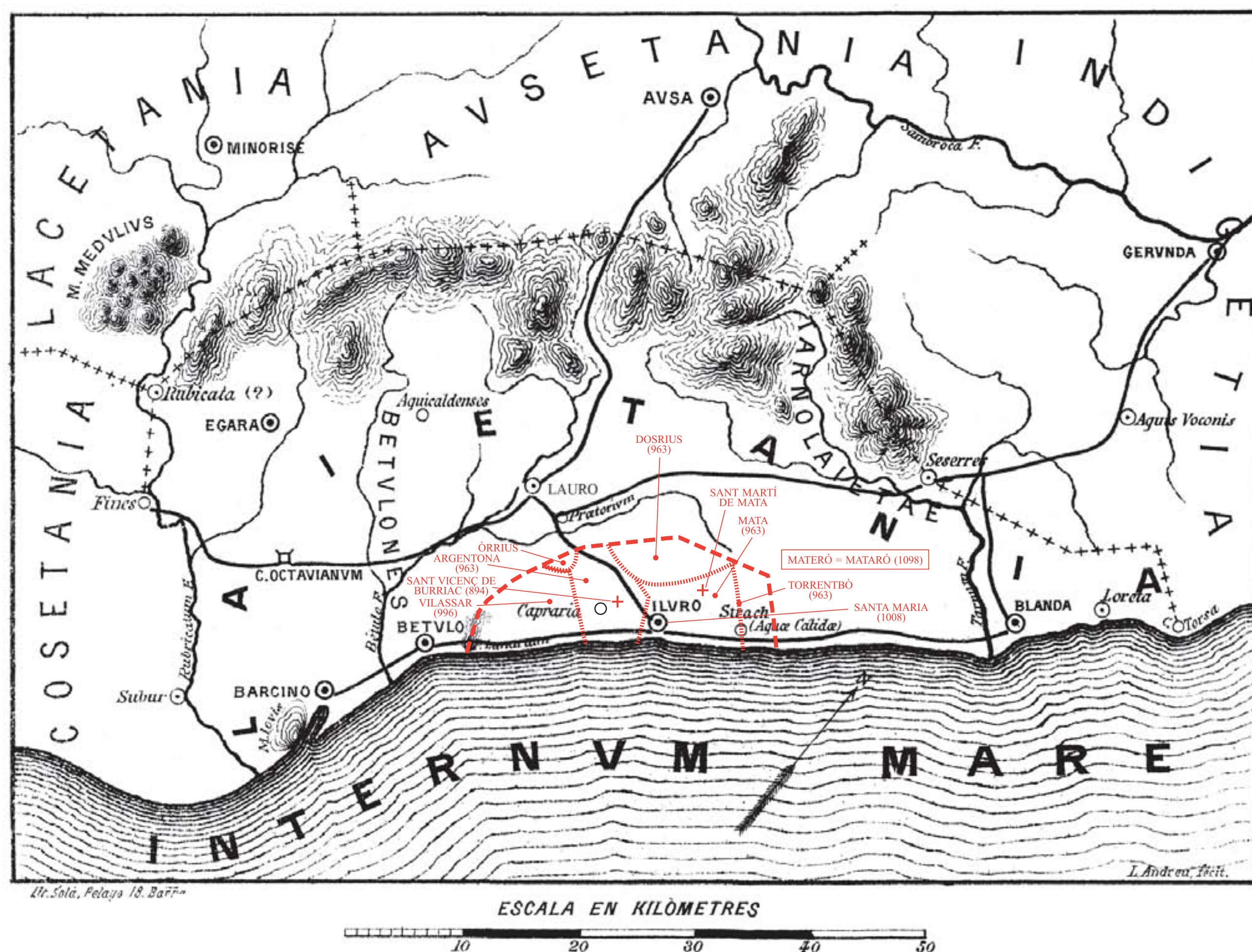

Interpretació de la Civitas d'Iluro. Adaptació del plànol «Layetania en el siglo de Augusto», dibuixat per L. Andreu i gravat per Lit. Solà, publicat per Josep M. Pellicer i Pagès a *Estudios histórico-arqueológicos sobre Iluro* (Mataró 1887).

Ferran Soldevila, a la seva *Història de Catalunya* (1934), a la pàgina 14, escriu «Roma reconeix les comarques, fixa les tribus, els *populi* i prepara així l'eclosió dels comtats medievals» i, a la pàgina 17, diu que «els visigots van adaptar-se a l'organització romana».

Pau Vila, l'any 1937, a *La divisió territorial de Catalunya*, escriu: «Per sota de les estructures político-administratives de Roma (Conventus i Províncies) una demarcació menor, la civitas, traduïa molt millor les realitats naturals i socials del país. La civitas, pel que sembla, era una entitat de poblament amb un territori que li donava per a viure. Es regia amb una certa autonomia i tenia personalitat pròpia. Per tal de fixar i millor subjectar les tribus indígenes, Roma procurà que s'adaptessin a les civitates. Cada una d'aquestes entitats no era un mer nucli de població, sinó una extensió territorial per la qual s'escampava el poblament; constituïen una comunitat política dins d'un districte apropiat a les necessitats econòmiques col·lectives».

Ferran Soldevila, a la segona edició de la seva *Història de Catalunya* (1962), afegeix a les pàgines 21 i 22, nota 83, que, segons García Gallo, a la seva *Historia del Derecho Español*, I, pàgina 410 i següents, durant l'època visigòtica «persisteix la província tarraconense, que conté la major part de la nostra terra... Cadascuna d'aquestes províncies és governada per un dux, de nominació reial, amb atribucions militars, governatives, judicials i financeres... Les províncies es dividien en districtes (territoris o civitates), regits per un comte (comes), també de nominació reial i amb atribucions de la mateixa mena que les del dux. El comte pot delegar les seves funcions en un vicarius. El territorium del comte comprèn una ciutat i diverses viles o vilatges».

Via Romana *Límit de regió* *Límit de civitas* *Límit de terme*

Interpretació de la fragmentació de la Civitas d'Iluro. Adaptació del plànol «Layetania en el siglo de Augusto», dibuixat per L. Andreu i gravat per Lit. Solà, publicat per Josep M. Pellicer i Pagès a *Estudios histórico-arqueológicos sobre Iluro* (Mataró 1887).

Segons Ramon d'Abadal a *Història dels catalans*, volum I (1963), pàgina 516 i següents, afirma que les civitates perduren durant l'alta edat mitjana.

Miquel Tarradell, l'any 1978, en una conferència recollida a *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, núm. XVIII, afirma que «la ciutat no era una unitat estrictament urbanística, sinó que tenia tot un territori al voltant, d'una dimensió aproximadament comarcal... moltes d'aquestes estructures urbanes romanes es traduiran en comtats».

Marta Prevosti, l'any 1980, al pròleg d'*Àrea rural d'Iluro*, escriu sobre el territorium de Baetulo i d'Iluro. És la seva tesi, dirigida i presentada pel doctor Tarradell. Oriol Olesti, l'any 1994, al *Territori del Maresme en l'època republicana (s. III-I aC)*, plana 58, nota 56, diu «Civitas, però, no és urbs, sinó estructura política, de filiació romana, que integra les unitats poblacionals indígenes».

Segons l'*Enciclopèdia Britànica*, a l'entrada City diu: «En la conquesta de les Gàl·lies, els estats i tribus gàl·lics van ser anomenats civitates pels romans».

Per a J.F. Niermeyer, al *Mediae Latinitates Lexicon Minus* (Leiden 1976), el primer i principal significat de civitas és el següent: «Circumscripció administrativa de l'Imperi Romà, subdivisió de la província».

Segons el *Diccionari d'Història de Catalunya*, Edicions 62 (1992), «Civitas, en sentit estricte, dins de l'administració provincial romana, comunitat amb un fort grau d'autonomia política i administrativa (excepte en política exterior)».

En el *Diccionari de l'any 1000 a Catalunya*, Edicions 62 (1999), a l'entrada comtat, figura «els carolingis van restituir els comtats del baix imperi

romà, divisions territorials que depenien d'un Comes civitates». Comes, company del rei, o de l'emperador, d'ací comte i comtat.

Moltes civitates van ser bisbats i/o comtats, però no pas totes en el nostre país. Roda de Ter es va quedar en parròquia, com Alarona i Badalona. Olèrdola i Egara (Terrassa) van ser castells termenats. Blanes va ser la població principal de la zona marítima del vescomtat de Cabrera o de Girona.

Alarona era l'antiga Civitas d'Iluro, successora de la «polis» ibèrica d'Ilturo, la qual va tenir un paper molt important dins la Laietània, com es veu en els treballs del doctor Joan Sanmartí i de Dolors Zamora.[12]

FRACTA

L'any 963, com hem vist anteriorment, es produeix la divisió final de l'antic terme d'Alarona amb la creació, per part del comte Mir o Miró, del senyoriu i terme de Mata, entre els termes, ja existents, d'Argentona, de Dosrius i de Torrentbò.

Després d'aquesta decisió comtal, no pas abans, surt la denominació Civitas fracta en els documents relacionats amb el bisbat o amb els monestirs, com si rebutgessin la divisió i fractura d'Alarona. Per exemple, els documents de l'any 1066 no citen ni Sant Vicenç, ni Mata.

Josep M. Pellicer, al qual estic reivindicant, diu que Civitas fracta no vol pas dir urbs rupta, com seria si es referís a una població enrunada o destruïda, sinó que vol dir un municipium o territori fraccionat, o dividit, entre dues o més jurisdiccions senyorials, Dosrius, Argentona i les franqueses de Sant Vicenç i Mata (des del 1098 Mataró). Els seus detractors (Carreras Candi, Balari, etc...) confongueren sempre civitas amb urbs.

Oriol Quadrada
(setembre 2008)

NOTES

1.- Fidel Fita, «La ciudad de Alarona (Mataró) a mediados del siglo X», *Boletín de la Real Academia de la Historia*, volum 41 (Madrid 1902), 347-348. Oriol Quadrada Damont, *Cingles*, núms. 32-33 (Mataró 1977), 608-609; *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia del Maresme*, núms. 5-6 (Mataró 1978), 173-175.

2.- Josep Rius, *Cartulario de Sant Cugat del Vallès* (1945), document 66. Lluís Ferrer i Clariana, *Santa Maria de Mataró. La parròquia, el temple*, volum I (Mataró 1968), 27. Esteve Albert, *D'Iluro a Mataró* (Mataró 1973), apèndix.

3.- Pere de Marca, *Marcae Hispanicae*, núm. 127, 907. Josep M. Pellicer, *Estudios histórico-arqueológicos sobre Iluro* (Mataró 1887), 46, nota 1.

4.- Frederic Udina, *El Archivo Condal de Barcelona*, document núm. 48 del comte Borrell II (Barcelona 1951).

5.- Pellicer, *Iluro*, 46. Lluís Ferrer i Clariana, *Valldeix*, apèndix, doc. 3 (Mataró 1966).

6.- Pere Benito, *Jornades d'Història i Arqueologia Medieval del Maresme* (Mataró 1999), 25, nota 3.

7.- Transcripció íntegra del document a Francesc Carreras Candi, *Argentona històrica* (1891), 101-103.

8.- El document de sant Oleguer (1128), inclòs per Pellicer a *Iluro*, imprès per Felicià Horta a Mataró, p. 383 i 384, diu «allodium nostre canonice separatim positum, quod habemus in parochiis Santae Mariae civitatis fracte, et sancti martini, et sancti andree de lavandariis,... terminatur... ab occasum in turre de cucullo...», i el document del llac de Salarn (1292), publicat per Carreras Candi, a *Lo castell de Burriach* (1900), p. 120, diu que estava situat «in parrochia sanctae Mariae de Civitate freta et in terminio Castri nostri de Sancto Vicentio in loco vocato lach de Salarn». Vegeu el meu treball sobre «Els límits», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 6 (Mataró 1979).

9.- Pellicer el cita a *Iluro*, p. 46, i Carreras Candi a *Argentona històrica*, p. 98, tret del *Viaje Literario* de Villanueva, volum VI (no pas IV), document núm. 34.

10.- Ferrer i Clariana, *Valldeix*, apèndix, doc. núm. 5. *Cartoral de Sant Cugat*, foli 316, doc. 946 i doc. núm. 4; *Cartoral de Sant Cugat*, foli 316, doc. 945.

11.- Oriol Quadrada, *III Jornades d'història i arqueologia medieval del Maresme*, «Civitas. De l'edat antiga a l'edat mitjana» (Mataró 2004), 141.

12.- Joan Sanmartí, *Els laietans, la Laietània: un poble i un estat de la Ibèria antiga*, Caixa Laietana (Mataró 2006). Resum dels seus treballs des de la seva tesi doctoral de l'any 1986, i la tesi doctoral de Dolors Zamora, *Laietània*, núm. 17 (Mataró 2006-2007), Museu de Mataró, «L'oppidum de Burriac. Centre del poder polític de la Laietània ibèrica».

Ara fa dos-cents anys que un dia del mes de maig es va tocar a sometent contra els francesos a Barcelona. El nostre col·laborador ens explica aquest episodi de la Guerra de la Independència, que té com un dels protagonistes el mataroní Pere Lastortras i Vila (1774-1809).

PERE LASTORTRAS I VILA (1774-1809). UN MATARONÍ ENTRE ELS ANOMENATS MÀRTIRS DE LA GUERRA DE LA INDEPENDÈNCIA, A BARCELONA

Ara fa dos segles que va esclatar la guerra, anomenada per alguns, de la Independència i, per uns altres, del Francès o també Napoleònica. Molts historiadors han tractat sobre els esdeveniments més destacats d'aquest conflicte i han posat en relleu els seus principals episodis. No caldrà, doncs, recordar que les intencions de Napoleó de fer entrar, l'any 1808, les seves tropes en sòl hispànic per adreçar-les a Portugal, no era més que un pretext per consumar el seu afany de l'ocupació total de la Península.

L'exèrcit del general francès Duhesme travessà la frontera el 9 de febrer de 1808 i quatre dies després entrava a Barcelona. La seva estada a la capital catalana, en principi, fou pacífica, però el 29 del mateix mes els francesos es feren amos de la Ciutadella i de Montjuïc i, amb això, acabaren dominant totalment la ciutat.[1]

Fou aleshores quan començà a incubar-se un esperit de rebel·lia en l'ànim dels barcelonins, desitjosos de sostreure's del domini dels ocupants. Però les forces dels invasors eren poderoses i anaven ben armades.

Malgrat tot, es produïren alguns brots de conspiració per part del poble barceloní amb l'intent de deslliurar la ciutat del domini francès. Un d'ells és el que es coneix com la conspiració del maig de 1809, que resultà, com hom sap, fallida, però que portem a aquestes pàgines pel fet que un dels protagonistes del desenllaç de l'operació fou, precisament, un mataroní, Pere Lastortras i Vila, d'ofici manyà, que aleshores devia residir a Barcelona.

La conspiració havia estat preparada per a esclatar a mitjan maig de 1809. S'havia convingut amb uns militars italians (al servei dels francesos) que lliurarien als resistents els forts de Montjuïc i de les Drassanes, mitjançant suborn. Els miquelets i militars de la línia del Llobregat ocuparien aquestes fortaleses, mentre que a la ciutat el poble es llençaria al carrer. Però a la pràctica, aquest pla no sortí com s'havia previst i l'operació resultà fallida.

Com a conseqüència, la policia francesa va practicar algunes detencions, amb el resultat de l'empresonament de divuit persones. Sotmeses a un procés que se celebrà a la Ciutadella, cinc d'elles foren condemnades a mort i executades el 3 de juny de 1809.[2]

I ara ve la segona part. A mitja tarda, una vegada consumades les execucions, s'oí la campana de la catedral, la *Tomasa*, tocant a sometent,[3] i es produïren alguns incidents entre paisans i francesos. Militars i policia francesa s'apressaren a entrar a

Moment en què els tres patriotes que havien repicat a sometent a la catedral –entre els quals Pere Lastortras–, surten extenuats de sota les manxes de l'orgue. La policia francesa procurà refer-los amb vi, però a continuació els empresonà, i acabaren essent executats el 27 de juny de 1809 (Dibuix de Bonaventura Planella. Any 1815. Extret d'Antonio de Bofarull, *Historia crítica de la guerra de la Independencia en Cataluña*, I (Barcelona 1887).

la catedral i a regirar tots els seus racons per tal de detenir aquells espontanis campaners, però el resultat fou en va, perquè, malgrat la recerca realitzada, no descobrien llur amagatall. Finalment, al cap de tres dies donaren veus oferint-los el perdó. I aquesta estratagema féu sortir de sota de les manxes de l'orgue els tres que s'havien arriscat a tocar a sometent. Eren Ramon Mas, mestre d'aixa, Julià Portet, esparter i Pere Lastortras, manyà. Tots ells es trobaven esgotats, per haver passat setanta-dues dues hores sense menjar ni beure entaforats dintre d'aquell amagatall. Foren reanimats amb vi generós, però, malgrat la promesa que els havien fet del perdó mentre els cercaven, els condemnaren i moriren a la forca el 27 del mateix mes de juny.[4]

D'aquesta manera, acabà aquell intent dels barcelonins de sostreure's de la dominació francesa. El rigor imposat i les penes capitals executades van planar damunt del poble durant molts anys i, per tant, calgué esperar fins al final de la guerra per veure Barcelona lliure del domini napoleònic.

Ara, volem referir-nos particularment a un dels tres que moriren a la forca per haver tocat a sometent. Es tracta de Pere Lastortras, pel fet que, com veurem més enllà, era fill de Mataró.

La font que lliga Pere Lastortras amb la nostra ciutat és un article aparegut a la premsa local, d'un autor que s'amaga sota el pseudònim de «Censor».[5] Explica que feia pocs dies que, amb motiu del centenari dels fets esdevinguts a Barcelona un segle abans, s'havien celebrat a la capital catalana uns actes cívics, consistents a traslladar a una sepultura, als claustres de la catedral, les restes d'aquells herois de la guerra de la Independència. El trasllat es féu en una comitiva en la qual figuraven uns guàrdies a cavall, portant uns penons amb el nom de l'heroi en una cara i l'escut de la seva població nadiua a l'altra.

El cronista, «Censor», en explicar-ho, es queixa que a l'urna de Pere Lastortras només figurés el seu nom, però no pas l'escut de la població d'origen, senyal –diu– que hom l'ignorava. Aleshores, és quan el mateix autor refereix que Pere Lastortras havia nascut a Mataró el 16 de gener de 1774, a la casa núm. 29 del Carreró, coneguda per cal Torner, per ésser aquest l'ofici del seu pare, Josep Lastortras. Aquest era fill de Torelló, i s'havia traslladat a Mataró amb la seva esposa Caterina Vila, per a treballar, precisament, en la construcció del presbiteri i l'altar major de Santa Maria. Tot això, segons li ho havien explicat uns descendents de la família Lastortras, els germans Josep i Joan

Ambròs i Vila, un avi dels quals s'havia casat precisament amb Francesca, germana de Pere Lastortras.

Efectivament, als llibres sacramentals de Santa Maria figura el baptisme de Pere Lastortras, fill de Josep i Caterina Vila, nascut el 16 de gener de 1774. Una seva germana, Francesca, es casà amb Pere Ambròs, i un fill d'ambdós, anomenat Ignasi, ho féu l'any 1833 amb Concepció Vilà. Foren els pares del reverend Joan B. Ambròs, escolapi, nascut el 1848,[6] que varen servar el record del seu oncle Pere Lastortras, un dels destacats patriotes de la guerra de la Independència.

En aquell article, «Censor» es lamenta de l'oblit de Mataró respecte a un fill de la ciutat resistent contra el francès. Proposa, abans que tot, que s'informi el capítol de la catedral del nom de la població i de la data de naixement de Lastortras, i que a continuació es col·loqui una placa commemorativa del naixement de Pere a la casa núm. 29 del Carreró.[7]

Però res no es va fer. I Pere Lastortras quedà a la nostra ciutat tan ignorat com abans.

Anys més tard, el 1929, s'inaugurà a Barcelona un principi de monument dedicat als anomenats Màrtirs de la Independència, a la placeta de Garriga i Bachs, que quedà inacabat. Aquest monument fou reinaugurat el 1941, tot completant-lo amb una escultura de bronze, obra de Josep Llimona, que ja havia deixat acabada uns anys abans. També s'hi afegí un relleu escultòric, obra de Vicenç Navarro. En unes ceràmiques adossades a les parets laterals, hi figuren reproduïdes escenes dels successos de l'any 1809, extretes d'unes làmines de Bonaventura Planella.[8] Més endavant, també es donà el nom de Pere Lastortras a un carrer de Barcelona, però dissortadament avui no el porta.

Ara, en el segon centenari de la Guerra Napoleònica, pensem que es podria aprofitar l'ocasió per dedicar, com a mínim, un carrer a Mataró al seu fill, Pere Lastortras i Vila, el patriota d'aquella guerra. És un suggeriment.

Joaquim Llovet

NOTES

1.- Juan Mercader Riba, *Barcelona durante la ocupación francesa (1808-1814)* (Madrid 1949), 66-70.

2.- Antonio de Bofarull, *Historia crítica de la guerra de la Independencia en Cataluña*, I (Barcelona 1888), 364-382; Mercader, *Barcelona durante la ocupación*, 103-106;

3.- Havent els francesos eliminat el batall de la campana, perquè no pogués tocar, els fou forçós als tres campaners improvisats, valer-se d'un martell per a repicar a sometent (Bofarull, *Historia*, I, 383)

4.- Bofarull, *Historia*, I, 382-386.

5.- *Diario de Mataró y su Comarca*, 19 de juny de 1909.

6.- Sobre Joan B. Ambròs, escolapi, vegeu C. Vilá Palá, Sch. P. *Escuelas Pías de Mataró. Su historial pedagógico* (Salamanca 1972), 772, 780.

7.- El repartiment del cadastre de 1798, ens ha confirmat que Josep Lastortras vivia al carrer de Fra Jaume, és a dir, al Carreró, i que era llogater. Uns anys abans figura amb el nom de Joseph Tortaras [sic], torner, en la relació de morosos al repartiment de 1781. (Arxiu Municipal de Mataró, AH, «Repartos», núms. 98 i 72, anys 1798 i 1781, respectivament).

8.- Jaume Fabre, Josep M. Huertas, Pere Bohigas, *Monuments de Barcelona* (Barcelona 1984), 131, 135-136.

El passat mes de novembre, dins el cicle de conferències *Santa Maria, segle XX*, programat amb motiu dels mils anys del primer document que esmenta Santa Maria, Jordi Buscà i Colell parlà dels seus records i la seva vinculació amb la parròquia, des de la seva infantesa fins a la joventut.

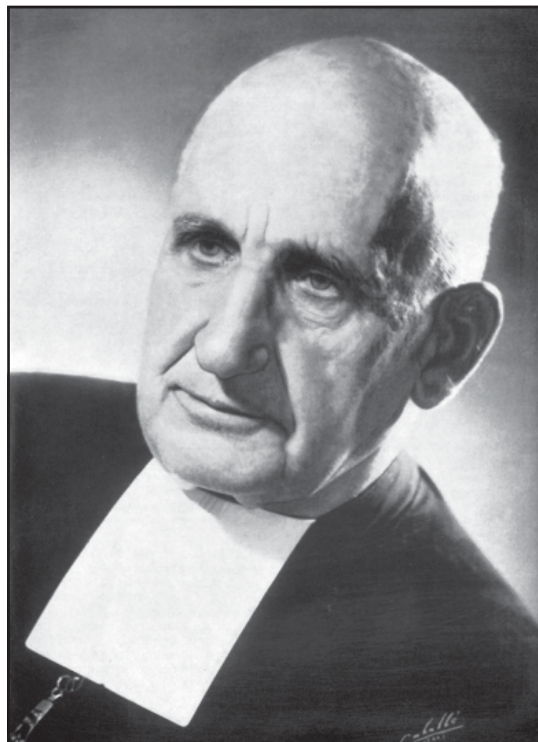
RECORDS I ANÈCDOTES DE SANTA MARIA

Després d'escoltar les dues anteriors xerrades en les quals en Rafel Soler detallava com era l'església abans de 1936 i que la Carme Solà explicava amb mil detalls com funcionava la parròquia durant els anys posteriors a la Guerra Civil, hauria pogut seguir el mateix model i explicar com funcionava Santa Maria en els anys quaranta i cinquanta, que corresponen als períodes de la meva infantesa, la meva adolescència i la meva joventut, tot fent una descripció de les associacions i els grups que s'hi movien.

Però intentaré fer-ho diferent i la meva xerrada consistirà a seguir el rastre de la meva particular trajectòria per Santa Maria, molt similar, per altra banda, a la que van seguir centenars de nois que ens movíem per l'entorn de la parròquia. Explicaré com vaig tenir els meus primers contactes amb Santa Maria, com vaig viure al seu redós durant més de vint anys i com, sense adonar-me'n, vaig assolir l'etiqueta d'adult.

Començaré, doncs, per les beceroles dels meus contactes amb la parròquia, que van ser per la via estrictament familiar, ja que els meus avis, el meu oncle i el meu pare tenien una vinculació amb la parròquia per ser-ne els paletes, diem-ne, titulars. Però el primer contacte d'infant amb el fet religiós va ser quan, als sis anys, vaig entrar al col·legi dels Maristes del carrer de Sant Josep i, de forma immediata, em van preparar per fer la Primera Comunió, que vaig fer el 23 de maig de 1940, quan encara no havia complert els set anys. Com va ser la meva entrada en aquest col·legi? Era l'any 1939 i quan el meu pare va tornar a casa després dels anys de guerra, recordo que, al cap de pocs dies, ens va dir a mi i al meu germà: «Ara anireu a un col·legi que té un pati molt gran». Quan la meva mare ens va acompanyar el primer dia al col·legi, el director, el germà Doroteu, ens va rebre assegut en un sitial situat dalt de l'escala de l'entrada i ens va fer passar al pati. De veritat, que vàrem tenir la sensació que era un gran pati, quan en realitat no en té res, de gran, però per a nosaltres, que havíem passat la guerra en una escola que ocupava els baixos d'una casa del carrer d'Argentona, que per tot esplai només teníem l'eixida de menys de deu metres quadrats, aquell pati era extraordinari.

A partir d'aquest punt comença la història de la meva relació d'infant amb la parròquia de Santa Maria. A casa nostra, des de petits, estàvem acostumats a sentir parlar dels capellans de la parròquia, mossèn Carmany, mossèn Andreu, mossèn Fargas, mossèn Colomer i altres, ja que, des de la casa del carrer dels Àngels, els avis i les tietes veien passar cada dia els enterraments que arribaven fins a dalt del carrer, on s'acomiadava el dol. Normalment, els enterraments portaven dos, quatre o més capellans, a més dels escolans, que s'escollien per torn pels escolans majors de la basílica, dels quals en recordo dos, en Joan Torrent i en Pere Rigau.

Salvador Oller i Angelats, germà marista, l'«hermano Doroteo».

Permeteu-me ara de fer un petit apartat per desenterrar els meus records d'aquest carrer, un carrer que ara porta el nom de Portal de Valldeix, en el qual, tradicionalment, hi habitaven alguns capellans de Santa Maria, el darrer dels quals va ser mossèn Jubany, fill de Dosrius, que va heretar la feina d'administrador del cementiri que, fins aleshores, pertanyia a mossèn Andreu. En l'anada al cementiri, la gent que anava als enterraments acompanyant el cotxe de can Vador dels Morts, amb el difunt i els capellans, quan arribava a aquest carrer percebia successivament una gamma de flaires i olors que avui dia són impensables. A l'inici del carrer, l'olor del pa acabat de sortir del forn de cal Menyo competia amb l'olor del tabac o de les neules que es fabricaven a la botiga de can Brullet. Continuant carrer amunt, la flaire del ciment i les rajoles de can Nogueras es perdia en arribar a can Piu, l'única casa de Mataró on s'arreglaven bicicletes i patinets, en la qual l'olor de ferritxa, de ferro vell i de goma feien girar la vista cap a un altre lloc. Més amunt, se sentia l'olor del carbó de la fornal de cal Ferrer, i la remor del mall contra l'enclusa que, ja de bon matí, havia despertat els veïns. A mig carrer, mig dissimulada per la sentor de les bótes i les barriques de cal Boter, omplia el carrer la flaire inconfusible dels caramels de can Tria. Després d'aspirar l'olor del sabó i la colònia del barber Fernando i del carretó del gel de can Fortiana, s'arribava al final de la primera etapa, la cantonada de can Plana que, en temps de tardor, inundava el carrer amb l'olor àcida del most i del raïm que trepitjàvem els nois del carrer. En aquest punt s'acomiadava el dol, els capellans tornaven a Santa Maria i el difunt seguia cap a l'Esplanada i el Cementiri.

Deia que amb els altres nois del col·legi vaig fer la comunió a Sant Josep, però, de seguida, els pares ens van portar a la nostra parròquia natural de Santa Maria i ens apuntaren per anar a doctrina, l'equivalent a l'actual catequesi. Des d'aleshores, cada diumenge a dos quarts de quatre de la tarda, les campanes de l'església ens treien de taula i cap a Santa Maria falta gent! Tinc records inoblidables de diferents catequistes, l'Enric Quadrada i en Jaume Comas, entre d'altres. Jo vaig anar seguint, una darrere l'altra, totes les seccions fins que vaig arribar a ser catequista i, als darrers anys, ho vaig ser de la secció dels més grans, on ja em saltava una mica les normes i les làmines, i tractava els nois com a persones més grans. Recordo un alumne, el capellà Jaume Gonzàlez Agàpito i molts d'altres que encara trobo a vegades pel carrer. Un altre alumne que vaig tenir de «repetidor» durant alguns anys va ser en Josep «tonto», un xicot adult, però amb mentalitat de nen de quatre anys, que es movia per la parròquia i que a vegades portava una «atxa» per fer llum als músics de la Banda Municipal. Ara no seria correcte el qualificatiu pejoratiu que li donàvem. Ara diríem que era un disminuït.

Com que m'he vist obligat a burxar en el disc dur de la meva memòria, esmentaré un fet transcendental de la meva vida que està lligat a la doctrina de cada diumenge. Un dia, quan ja sortíem de casa per anar a Santa Maria, el meu pare, tot d'una, ens va dir al meu germà i a mi, que us agradaria estudiar el batxillerat? Jo, que no sabia el significat de la paraula, immediatament vaig associar la pregunta a un canvi d'escola, on anava de mala gana perquè tenia onze anys i ja estava a l'última classe i em feien repetir. La nostra resposta va ser un sí rotund, un sí que ens va canviar la trajectòria vital, ja que vaig anar als Salesians i el meu germà va entrar a una acadèmia a preparar-se per començar la carrera d'aparellador. Perdoneu aquesta disgregació, però m'ha vingut de gust parlar dels efectes col·laterals dels meus primers passos per Santa Maria...

Els diumenges, en sortir de doctrina, anàvem tots els nois cap al Foment a veure la pel·lícula que feien o la comèdia que representaven els de la secció teatral. Ens encabíem tots al galliner, on fèiem més tabola que no pas seguíem les imatges de la pantalla, fins al punt que, moltes vegades, havia de pujar l'acomodador a amenaçar-nos de

Diumenge de Rams a l'Esplanada (c. 1960).
Fotografia Masachs. MASMM. Arxiu d'Imatges.

fer-nos fora. La nostra estada i esbarjo al cine durava molt poc, ja que, quan eren les set del vespre, havíem d'anar a l'església a la funció parroquial on, després de les novenes o tridus que tocaven, havíem d'escoltar la veu tronant d'un sacerdot predicador que, des de la trona, per menys de deu cèntims, ens amenaçava amb les penes eternes de l'infern. Al principi, la trona era provisional, de fusta, que substituïa la que van cremar durant la guerra, però, més tard, el fuster Pepito Mach la va fer molt més solemne i barroca i en Quico Fors la va esculpir, esmaltar i decorar.

Les noies tenien prohibit actuar junt amb els homes de la secció teatral del Foment, i això obligava algun actor a disfressar-se de dona quan el paper ho exigia. De totes maneres, recordo que les noies, totes soles, també van fer actuacions molt reeixides, representant amb molt d'èxit obres com la *Ventafocs* o la *Blancaneus*, a les ordres de la senyora Marañón. Com podeu imaginar, obres poc atrevides. La temporada teatral del Foment acabava amb les representacions dels *Pastorets*, en què els nois de doctrina ens disfressàvem de dimonis o pastors. Les actuacions de la secció teatral, de la qual en Lluís Rabassa, en Mola i l'Esperalba eren uns dels actors més destacats, es van acabar quan l'escenari va presentar símptomes evidents de ruïna i es va haver de tancar.

A partir del nostre pas per la doctrina, entràvem a ser congregants de la Congregació Mariana de Sant Estanislau de Kotska, i això significava que havíem de portar la medalla de cinta blava, anar a la Sabatina els dissabtes al vespre, a la missa de comunió dels diumenges i a les processons del Corpus, de les Santes o del Divendres Sant. Aquesta processó tenia per a nosaltres, els més petits, un cert «morbo», perquè ens reuníem a la capella dels Dolors veient com els més grans es vestien de penitents i es carregaven de cadenes, com els armats es disfressaven i com els portants del Sant Crist es posaven la vesta i les corretges. Nosaltres, ens afegíem al seguici portant un ciri, però abans havíem fet l'aventura de baixar d'amagat a la cripta dels Dolors, imaginant-nos de trobar la mòmia de la Patraca. Una altra de les processons a la qual no podíem faltar era la del Combregar general, acompanyant el Santíssim des de la parròquia fins a l'Hospital, el diumenge després de Pasqua, al matí.

D'aquestes processons, només s'han conservat les de Setmana Santa, si bé a partir de 1962 van passar quinze anys en què no van sortir, i les úniques manifestacions exteriors dels dies sants eren la benedicció de les palmes, que la parròquia de Santa Maria celebrava a l'esplanada del convent de les Caputxines amb una assistència massiva, i el Via Crucis de primera hora del matí del Divendres Sant, també amb molta assistència. En reanudar-se les processons, els Armats van tornar a sortir gràcies al treball de conservació i construcció de les noves armadures fetes pel pare Llinàs. Si bé els armats actuals ja no tenen lligams amb la parròquia, han recuperat la tradició, tres vegades centenària, de desfilar per Setmana Santa i han assolit que l'Ajuntament els hagi donat l'estatus d'entitat patrimoni de la ciutat. Sense voler jutjar l'autenticitat de les noves manifestacions de Setmana Santa, m'atreviria a dir que ha augmentat la seva càrrega folklòrica.

Quant a la processó de les Santes, que recorria els carrers de la ciutat la tarda del 27 de juliol, es pot dir que ha perdut la motivació religiosa i s'ha convertit en una processó laica. S'han eliminat tots els símbols religiosos, però s'ha conservat l'estructura primitiva; en lloc de les relíquies de les Santes que recorrien els carrers de la ciutat, avui es passegen

Processó amb els Armats.
Fotografia Joan Castellà. MASMM.

els nous paradigmes de la ciutat, els gegants, les momerotes, l'àguila, els diables, etc. Les autoritats que abans presidien la processó vestits de vint-i- un botó, ara també ho fan, però amb mànigues de camisa, darrere dels gegants, i tampoc hi falta el seguici que, si abans estava format per persones endiumenjades, ara està format per una multitud de ciutadans, homes i dones, nois i noies uniformats amb la samarreta de torn que substitueixen les nenes que, vestides de santa, eren admirades per familiars i coneguts. Sense ànim de voler ser sarcàstic, crec que la gent continua tenint necessitat de les processons, però la societat ha canviat els símbols i les motivacions religioses per elements folklòrics, ja que el folklore s'ha convertit en la religió de la modernitat seguida per molts dels nostres conciutadans.

Algú podria pensar que els nois d'aquella època patíem per haver de suportar aquest excés d'actes religiosos, però cal tenir en compte que, per a molts de nosaltres, no hi havia altres alternatives i, concretament, parlant per mi, haig de dir que els de la parròquia no eren tants com els que havíem de patir els alumnes dels Salesians que, per això, tenia el malnom de «la txeca». Encara que sé d'algú que ha tingut problemes psicològics per aquesta causa, jo, de moment encara no n'he tingut.

Si avancem una mica, sortim de les vivències de la meva infància a Santa Maria i passem a les de la meva adolescència i joventut, haig de dir que quan ja teníem quinze o setze anys ens convertíem en congregants de sant Lluís Gonçaga. El nostre referent passava a ser mossèn Andreu, que sempre estava al peu del canó, vetllant per nosaltres des del despatx del seu cau del sotaescala del Foment, a la sala d'entrant a mà esquerra on, a més, hi havia una taula de ping-pong i tauletes i cadires on jugar a escacs o al parxís. Mossèn Andreu era el conseller discret que tenia una paraula per a tothom i ens estimulava a prendre part a les activitats de la parròquia. Cada any, el dia de la Puríssima, es proclamava la nova Junta, i s'imposava la cinta blanca a la medalla del que era escollit president per aquell any.

Mossèn Andreu tenia un gran interès a encaminar-nos cap al pati dels Lluïsos, propietat del Foment. En aquell pati, es feien alguns actes i vetllades esportives que ell presidia, es feia catequesi i es practicava l'esport. Comptava, per a aquesta pràctica, amb la impagable ajuda de l'Antoni Lladó, gràcies al qual molts ens vàrem iniciar en la pràctica de l'esport atlètic. Encara tinc ben viva la imatge dels atletes saltant i corrent, com la de l'Esteve Vilaseca corrent els seixanta metres, en Joan Ovejero saltant a perxa o l'Ernest Pons fent el salt d'alçada. D'aquell pati, van sortir iniciatives esportives que han superat el pas del temps, com el Grup Gimnàstic Lluïsos i el club de futbol del Juventus AC, que volia dir d'Acció Catòlica, però que després es convertí en Associació Cultural, conservant les sigles, però canviant el sentit.

No tots els joves congregants tenien afeccions esportives; n'hi havia molts d'altres que els diumenges al matí feien catecisme als infants i, ells mateixos, a la tarda, representaven els *Pastorets*, comptant sempre amb una nombrosa presència d'espectadors que omplien la sala, presidida per la imatge de sant Lluís. Alguns anys després, aquesta mateixa sala es va convertir en la sala d'assaig del Grup Gimnàstic Lluïsos, que capitanejava Antoni Lladó ajudat pel senyor Frediani.

Però l'activitat dels Lluïsos que més repercussió va tenir per al jovent de Mataró van ser les audicions de sardanes, que, cada diumenge d'estiu a la tarda, omplien el pati de joves, nois i noies, que en aquell espai tenien ocasió de trobar-se, fer

manetes i passar la tarda. Segurament, que moltes parelles que ara ronden els setanta anys es van formar en aquelles delicioses tardes d'estiu als Lluïsos. Els joves més grans, sempre al costat d'en Lladó, vàrem organitzar durant molts anys aquelles audicions de sardanes que, en acabar-se l'estiu, es convertien en l'organització de molt concorregudes excursions a Montserrat en autocar.

Una altra activitat que es desenvolupava als Lluïsos durant l'estiu eren els famosos festivals de gimnàstica ornamental del grup d'en Lladó, que a vegades incorporaven atletes de primera categoria, i que en algunes ocasions van assolir èxits espectaculars, com aquells en els quals el gran gimnasta internacional Joaquim Blume va atraure multituds al pati.

Amb tot el que acabo de dir, es pot veure ben clar que durant els anys quaranta i cinquanta l'Església i, concretament, la parròquia de Santa Maria, exercia amb molta eficàcia una labor de suplència pel que fa al lleure i la diversió de gran part dels joves mataronins.

A més d'aquesta visió de la parròquia, vista amb els ulls del jove que jo era aleshores, cal dir que l'església, és a dir, la basílica, anava recuperant-se dels anys nefastos de la guerra. Tots els rectors es van preocupar sempre per la millora i la reconstrucció dels diferents indrets, començant per mossèn Massó, acabada la guerra, continuant per mossèn Antolí Vancell, mossèn Mauri, mossèn Francesc Pou, mossèn Josep Colomer i, ara, mossèn Joan Barat. Tots ells han deixat les seves petges en la fàbrica de l'església. Recordo com es van tornar a posar al seu lloc del campanar les pesades campanes en una difícil operació feta pels paletes de casa meva, la retirada de la gran reixa que tancava l'accés a l'espai de davant de l'església, la construcció del baldaquí de l'altar Major, obra de l'arquitecte Bonet Garí, l'enrajolat del presbiteri, la reforma de l'orgue que durant la llarga temporada de les restriccions elèctriques funcionava amb l'aire generat per les manxes accionades per homes, la construcció del baptisteri amb les pintures murals d'en Jordi Arenas, la creació del Museu-Arxiu de Santa Maria, una institució cultural de primer ordre que ha estat, i és, un instrument eficaç per a la preservació del llegat històric de la parròquia i de la ciutat, la reforma del casal parroquial i la casa del rector, l'obertura de l'hort del rector, la reforma dels altars per seguir les recomanacions del Concili Vaticà II i, ja en els darrers anys, la gran i costosa obra de la reforma de la capella del Santíssim. Tots els rectors

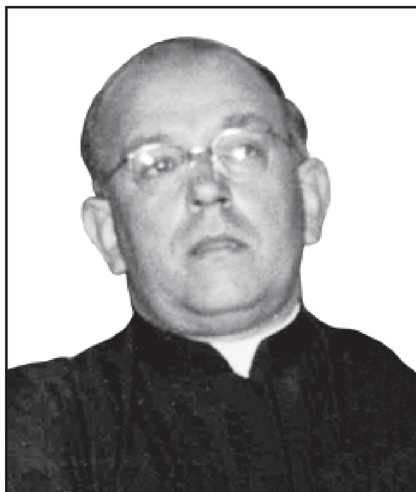

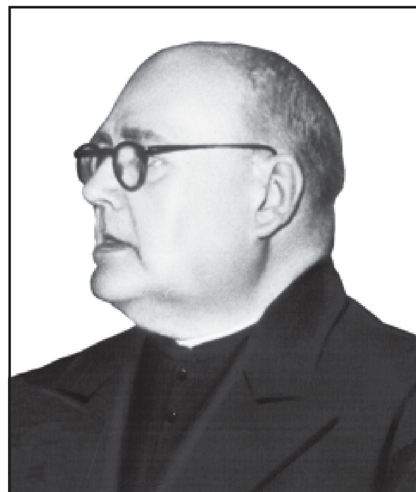
Actuacions del
Grup Gimnàstic Lluïsos (1957).
MASMM. Arxiu d'Imatges.

Dr. Josep Jubany i Jubany.
MASMM. Arxiu d'Imatges.

Don Eusebio de Iraola e Iparraguirre.
MASMM. Arxiu d'Imatges.

Mossèn Josep M. Andreu i Castany.
MASMM. Arxiu d'Imatges.

que han passat per Santa Maria han deixat la seva empremta, i cal agrair-los els esforços que hi han emprat.

Fent una breu referència a les modificacions experimentades a l'entorn de Santa Maria, cal esmentar les reformes urbanístiques portades a terme per l'Ajuntament, començant pel canvi del nom de la plaça que ara es diu de Santa Maria, i abans era del doctor Samsó, el canvi de lloc de l'artística font del centre, quan es va construir el transformador subterrani, la sembrada de les dues altíssimes i centenàries palmeres al costat de la porta del baptisteri, que es van recuperar del pati de l'antiga casa de can Xammar, que l'Ajuntament va fer alevosament enderrocar per construir un mercat que mai no s'arribà a posar en marxa. Aquestes palmeres van desaparèixer després de ser traslladades al racó del costat de ca l'Spà. També cal esmentar la conversió del carrer Nou en carrer de vianants, amb una nova pavimentació. Aquest carrer, tan lligat tradicionalment a la parròquia, i que continua sent el seu principal accés. I, finalment, cal parlar també de la nova urbanització i pavimentació de la plaça de Santa Maria.

Tornem a l'apostolat juvenil que es desenvolupava a Santa Maria per les congregacions marianes dirigides per mossèn Andreu, que s'anava fent gran. Va ser cap a principis dels anys cinquanta quan va venir a Mataró un sacerdot basc, Eusebio de Iraola, que era el capellà de Valldemia. Era una persona vital, molt enèrgica, amb ganes d'introduir-se en els moviments juvenils de Mataró, cosa que no li va ser gaire difícil ja que la seva arribada va coin-cidir amb els anys de decadència física de mossèn Andreu. A més, sospito que la jerarquia del Bisbat es proposava substituir les congregacions marianes, que tenien una certa tradició catalanista, pel moviment de l'Acció Catòlica, més espanyolista. El capellà doctor Iraola era l'home adequat per a aquest canvi i començà el seu treball de proselitisme entre els joves del Foment i dels Lluïsos, creà una soterrada tensió amb mossèn Andreu, de la qual jo vaig ser testimoni en diverses ocasions, ja que en els darrers anys hi vaig tenir contactes sovintejats perquè em va facilitar l'accés als arxius de la Congregació perquè n'escrivís la història. Vaig escriure molts folis d'aquesta història amb les dades extretes d'aquest arxiu, però no vaig acabar el treball perquè va morir mossèn Andreu. Alguns anys després, se'n van publicar alguns capítols en el *Butlletí* del Foment Mataroní. Tinc un viu record de la mort de mossèn Andreu perquè, el vespre de la vigília del decés, els congregants en processó vàrem acompanyar el rector, que li portà el Viàtic solemnement. En aquell temps, no existia la tramesa de missatges ni per SMS ni per Internet, però puc assegurar que la transmissió de notícies funcionava de manera molt efectiva perquè, d'altra manera, ningú no s'hauria pogut explicar l'extraordinària quantitat de joves que ens vam reunir en aquest acte tan emotiu i que no he pogut presenciar mai més.

A mossèn Andreu, el substituí en les labors d'apostolat de la joventut, de la parròquia i de l'administració del cementiri, mossèn Josep Jubany, que havia estat canonge de Sogorb, que va saber dissimular i apaivagar l'enfrontament soterrat amb mossèn Iraola, que continuava existint. Mossèn Jubany va propiciar una obertura cap a sectors de la joventut una mica allunyats de l'Església, i va donar el seu suport a les sessions de Cine-Fòrum del Foment i a l'incipient moviment antifranquista que els joves començaven a experimentar. Precisament, als baixos del Foment van tenir lloc algunes

trobades d'en Jordi Pujol, futur president de la Generalitat de Catalunya, amb joves cristians de Mataró per formar el moviment ara conegut com el CC. Jo en sóc testimoni.

Això sí; aquests fets coexistien amb les campanyes del nacionalcatolicisme imperant al país, que es manifestava en l'organització de les setmanes de «Santa Misión», que s'estenien per tot Espanya, i de les conferències quaresmals que, amb una gran participació, tenien lloc en el Foment. Així es va arribar als anys seixanta amb unes congregacions gairebé inoperants i una Acció Catòlica molt esmorteïda. Per acabar-ho d'arreglar, el Foment es va tancar perquè l'edifici amenaçava una ruïna imminent. La Junta no podia restar impassible davant la possible desaparició de l'històric edifici, i es va veure obligada a vendre el pati dels Lluïsos per poder enderrocar i reconstruir l'edifici del Foment. Amb el producte de la venda, es va poder reedificar d'acord amb el projecte signat pels arquitectes Jordi Estrany i Miquel Brullet, que porta data de 1966. És l'edifici que avui continua sent una referència en l'àmbit cultural de la ciutat.

A partir d'aquells anys seixanta, els joves ens hem convertit en homes i pares de família, i ara som testimonis vius d'uns canvis radicals en les relacions de les persones amb la religió catòlica i amb la parròquia, uns canvis espectaculars i inimaginables en aquell temps.

En l'àmbit de la religió, hem passat d'un nacionalcatolicisme exagerat a un creixent laïcisme que comporta l'abolició de qualsevol signe religiós i que, fins i tot, en moltes ocasions ridiculitza la pràctica religiosa.

En l'àmbit tecnològic, hem passat de l'època de la regla de càlcul, de les calculadores analògiques i de la ràdio, a ser víctimes d'una creixent informatització dels coneixements i d'un desmesurat lliurament als accelerats canvis de la tecnologia dels instruments de comunicació, com la televisió, els telèfons mòbils, els ordinadors i internet.

En l'àmbit social, cada dia assistim a canvis en la demografia i la composició ètnica dels nostres conciutadans, fent palès que el nostre poble ja no és Mataró: és el Món global.

Per a nosaltres, nois i noies, homes i dones que vam créixer a l'ombra de Santa Maria, del Foment i dels Lluïsos, tots aquests canvis no han somogut les nostres arrels i ara, quan fa mil anys que tenim constància de la parròquia, hem de saber adaptar-nos. Com un arbre que, encara que els huracans li somoguin el brancatge i li facin caure les fulles, el tronc roman ferm i inalterable perquè les arrels estan ben endinsades al terreny.

Aquestes arrels són tan fondes perquè som hereus d'una història, la història dels MIL ANYS DE SANTA MARIA.

Jordi Buscà Colell
Novembre de 2008

Santa Missió de Mataró (1961). Acte al Teatre-Cine Clavé.
MASMM. Arxiu d'Imatges.

Fins a època molt recent, el municipi de Santa Susanna gairebé era dedicat exclusivament a l'agricultura.
Jordi Pomés, professor d'història contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona, analitza aquesta singularitat.

SANTA SUSANNA, UN MUNICIPI GENUÏNAMENT AGRARI A LA COSTA DEL MARESME (1890-1986)

Santa Susanna ha estat històricament, almenys fins fa uns vint anys, la població més agrària del Maresme i, probablement, de tot el litoral català, la qual cosa li ha donat una singularitat històrica ben digna d'estudi. Certament, cap població de la nostra comarca, com intentaré demostrar, es va dedicar al cultiu de la terra amb l'exclusivitat i també, ben probablement, amb la intensitat amb què ho van fer els susannencs. I això, fins i tot, abans que la indústria comencés a ser el sector econòmic més potent del Maresme i comencés a guanyar en termes absoluts i relatius el sector agrari. A finals del segle XIX, concretament el 1890, per exemple, quan a moltes poblacions de la comarca, sobretot les de l'interior, amb prou feines hi havia arribat la indústria, Santa Susanna ja destacava per ser la població del Maresme amb un més alt percentatge de pagesos –162 pagesos per 456 habitants–.[1] Això significava que el sector agrari era gairebé exclusiu. Gairebé l'únic sector econòmic.[2] Les poblacions de la comarca que s'acostaven més el 1890 a les xifres de població agrària de Santa Susanna eren Sant Iscle (259 pagesos per 840 habitants), Cabrera (225 per 722) i Dosrius (332 per 995).[3] Totes elles eren, lògicament, de l'interior, la qual cosa ens fa adonar, encara més, del grau de singularitat de Santa Susanna, una població ben pròxima a la costa.

Aquesta singularitat agrària va arribar al seu zenit als anys setanta del segle XX, quan el sector industrial era molt present i potent a tot el Maresme, gairebé amb l'única excepció de Santa Susanna. El 1975, per exemple, aquesta darrera població encara tenia un 62'5% de la població activa dedicada a l'agricultura (133 pagesos censats) i només un 4'5% constava com a dedicada al sector secundari, segurament al gènere de punt, que tingué a Santa Susanna fins aquests anys setanta una petita incidència. Aquestes xifres contrastaven moltíssim, no només amb les mitjanes generals espanyoles, catalanes i de la comarca, sinó amb la resta de les poblacions del Maresme més agràries. La població que se li acostava més del Maresme era Sant Cebrià, amb un 57'75% de persones actives en el primari i un 25'5% al secundari. Només hi havia tres poblacions del Maresme que en el sector industrial baixessin clarament del 40%: Santa Susanna (amb un esquifit 4'5%), Sant Cebrià (un 25'5%) i Cabrera (un 32%).[4] Aquests percentatges tan singulars de Santa Susanna quedaran desdibuixats als anys 80. D'això, en parlarem més endavant.

Però el més important i destacable de la història d'aquest municipi és que no es va mantenir tan plenament agrari, perquè es va quedar estancat agrícolament i econòmicament en el passat, com així ho pot fer pensar també el fet de l'estancament demogràfic de Santa Susanna fins als anys 80 del segle XX,[5] i tal com va passar en part en moltes zones de l'interior de Catalunya. Santa Susanna no va veure passar de llarg la modernització del sector rural que va afectar tan profundament el Maresme en

Les cases d'en Salvi i can Parera (conegut també per can Bassas) i l'antiga ermita de Santa Susanna. Fotografia Núria Basart.

general i que, normalment, va anar acompanyada de la modernització d'altres sectors econòmics que acabaren desbancant l'agricultura en la majoria de casos. No va ser així ni molt menys. La potència dels cultius de regadiu i del sector hortícola en general de Santa Susanna al llarg del segle XX i la pèrdua de pes dels cultius més tradicionals a finals del segle XIX –cereals, vinya i olivera– ens confirmen que aquesta població es va mantenir sempre a l'avantguarda de l'agricultura més evolucionada de la comarca i del país, almenys des de mitjan segle XIX. Sens dubte, que en aquesta modernització la població va estar afavorida per uns bons condicionants geogràfics: pel relleu suau de les carenes i d'alguns flancs muntanyosos que envolten les principals valls del terme, així com pel bon tipus de terreny pla a la plana, que permet la instal·lació de bons camps de conreu de regadiu amb molt bones possibilitats de captació d'aigua.[6] Però si bé aquests condicionants, als quals podríem afegir la suavitat del clima –molt general a tota la comarca–, hi van col·laborar, no van ser, com veurem, els únics, ja que el factor humà també va ser decisiu.

D'aquesta manera, ja al segle XVIII, segons les memòries del pagès Gelat, a Santa Susanna es cultivaven, a part del productes tradicionals, blat, vinya i olivera, productes d'horta i fruiters com faves, llobins i tarongers, els quals anaren progressant amb l'estímul del mercat de Barcelona i que van protagonitzar les transformacions agràries de les hortes del Maresme al segle XIX.[7] A finals d'aquest segle, quan Barcelona ja era una població de més de mig milió d'habitants, Santa Susanna ja tenia una agricultura fonamentalment centrada en l'horta, cosa que només passava en els municipis hortícoles més avançats de la comarca. I en aquell moment, els cultius tradicionals ja estaven condemnats a la seva desaparició. Al 1890 Santa Susanna produí la quantitat de vi més baixa del Maresme, uns 1.200 hectolitres, tret dels excepcionals Caldetes (amb molt poc terme municipal, 500 hl), i del molt muntanyós i molt poc agrari Òrrius (638 hl) i Premià de Mar (748 hl), ja molt centrat també en l'horta. En termes municipals més semblants als de Santa Susanna, es produïa unes quantitats de vi molt superiors a les d'aquesta població: Arenys de Munt aquell any 1890 en produí gairebé 8.000 hl, Alella 12.000, Mataró 17.000 o Tiana 23.000.[8]

Al llarg del primer terç de segle XX, el predomini dels conreus hortícoles es va accentuar, sobretot, empesos pel cultiu de les patates primerenques, que en aquell període van trobar molt bons mercats al nord d'Europa. Va ser l'època de les famoses *Mataró potatoes*, molt estimades pels millors paladars europeus. En aquests anys, també a Santa Susanna aquest tubèrcul es convertí en el principal conreu hortícola. Se'n produïa moltíssim: més de 1.000 tones en cada campanya, encara que en els bons anys es podia acostar a les 1.500. Al 1944 se'n van collir 1.429 tones.[9] Eren unes quantitats sols

Camp de conreu de maduixes de can Bonet, a Santa Susanna. Fotografia Núria Basart.

superades pels municipis més hortícoles com Malgrat (que en produïa unes 3.000), Mataró (unes 5.000), Pineda (2.500 tones).[10] Però, òbviament, Santa Susanna no tenia ni les grans esplanades hortícoles ni el nombrós exèrcit d'hortolans i jornalers d'aquests municipis i, tot i així, hi dedicava més de cent hectàrees i la seva producció de patates primerenques era superior a la majoria de municipis de la comarca.[11]

A banda de les patates, els pagesos susannencs solien produir unes mil tones més d'altres hortalisses, destacant, sobretot, fins als anys trenta en l'anomenat enciam francès, el «Trocadero». D'aquest, en produïa unes 30.000 caixes anuals, les quals només eren superades al Maresme per Malgrat (77.000 caixes) i Pineda (123.000).[12] Durant la guerra, les hortalisses de Santa Susanna es van convertir en unes de les més buscades per la gent de les poblacions i ciutats pròximes.[13] El sindicat agrícola del municipi, que controlava en aquells anys de guerra tota la producció agrària local, tenia un volum d'operacions de venda de verdures que –si fem cas a les dades que tenim del 1937–, com a mínim, triplicava als sindicats de poblacions que tenien xifres aproximades de pagesos a les de Santa Susanna com ara Sant Cebrià; Premià de Mar o Cabrils; i estava per sobre de poblacions amb més pagesos com Premià de Dalt, Montgat, Sant Iscle, Alella, Tordera, Teià, el Masnou, Tiana, Vilassar de Dalt o Dosrius.[14]

A la postguerra, concretament el 1944, l'horta de Santa Susanna ja arribava a ocupar prop de 200 hectàrees regades –concretament 190,30–. Aquesta xifra només era superada al Maresme per les principals hortes costaneres de Mataró, Vilassar, Malgrat, Pineda, Cabrera i Argentona, a banda de Tordera i Palafolls. Però en termes relatius (la proporció entre el secà i el regadiu) l'horta susannenca, que ocupava el 58% de totes les terres cultivades del terme, encara destacava més en la seva importància, ja que aquest percentatge només era superat per Vilassar, Premià i Malgrat. Això significa que els cultius de secà susannencs ja eren pràcticament testimonials, excepte els garrofers, als quals encara dedicà una de les extensions més altes de tot el Maresme (81'5 hectàrees). Però tant, en els cereals i llegums (40 hectàrees) com en la vinya (sols deu hectàrees), la superfície que hi dedicaven els pagesos susannencs era de les més baixes de la comarca, malgrat el revifament que van tenir aquests cultius a la postguerra. Per altra banda, aquell any ja dedicà sols cinc hectàrees a les oliveres, malgrat la gran tradició d'aquest cultiu a tot el Pla de Pineda. Precisament, aquest municipi encara dedicà aquell 1944 quaranta hectàrees als arbres olivers.[15]

Tot i que la bona posició de l'horta susannenca en relació al conjunt comarcal s'ha mantingut fins avui dia, la seva màxima potència en termes absoluts l'aconseguí als anys setanta i, en part,

fins a mitjan dels vuitanta. Entre 1973 i 1986 sempre va estar dins els cinc municipis de la comarca amb més horta. La millor posició, l'aconseguí el 1973 (201 hectàrees), quan per davant seu en nombre d'hectàrees només li quedà Mataró. A partir d'aquest any, tal com veurem, la davallada de la superfície dedicada a l'horta fou constant fins als nostres dies. Pel que fa als cultius, entre aquests anys cal destacar, per una banda, la desaparició absoluta dels conreus tradicionals, com la vinya i els cereals[16] i, de l'altra, el manteniment de les patates primerenques com a principal cultiu i el que continuava rendint econòmicament més. Però nous conreus s'anaren imposant paulatinament. Principalment el tomàquet, que en el conjunt de 1983-86 Santa Susanna en fou el principal productor de la comarca, fins i tot, per davant de Mataró. Al 1986 hi dedicà 72 hectàrees –la meitat de l'horta susannenca–.[17] Altres cultius importants d'aquesta època foren l'enciam (25 hectàrees el 1986), la mongeta (que al mateix any en collí 360 tones) i la ceba tendra.[18]

Tot el gran esforç en la transformació de terres del secà al regadiu fins a mitjan segle XX es va fer, com a tot arreu del Maresme, per iniciativa individual. Encara que Santa Susanna va ser singular en el conjunt de la comarca com a mínim en un aspecte de la cooperació agrària, almenys fins al 1936. Fou l'única població del Maresme que no constituí cap cooperativa agrària –el que es coneixia aleshores per sindicat agrícola– fins abans de la Guerra Civil.[19] I, per tant, la pagesia susannenca fou l'única que no pogué gaudir dels avantatges econòmics, socials i tècnics d'aquesta mena d'entitats. I encara cal dir que la constitució d'un sindicat agrari local l'agost del 1936 fou obligatòria. Per decret de la Generalitat, a cada municipi hi havia d'haver un sindicat que portés el control de la producció i comercialització dels productes agraris de la població. No cal dir que el sindicat susannenc es convertí des de la seva fundació en l'entitat local més poderosa en tots sentits. Després, amb el franquisme, el mateix sindicat es transformà en l'Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos de Santa Susana, la qual tenia el seu domicili social al carrer de Sant Ramon, núm. 7.[20]

Probablement, la falta de necessitat d'associar-se per part dels pagesos susannencs va venir determinada pel singular tipus d'explotació agrària local, la qual tenia els masos, dispersos pel terme, com a cèl·lules bàsiques i fonamentals de l'explotació de les propietats. Aquestes, per regla general, eren de tipus mitjà-petit, d'entre una i cinc hectàrees.[21] Certament, el tipus de poblament dispers tradicional de Santa Susanna no va tenir històricament res a veure, almenys, amb cap població de la costa. A principis del segle XX era un poble de quaranta-cinc cases agrupades i de cent cinc d'escampades. Una proporció de masos escampats, fins i tot, molt superior a la que tenia qualsevol vila costanera dos i tres segles enrere. A Pineda, per exemple, ja a la primera meitat del segle XVIII, concretament el 1737, tenia cent seixanta-quatre cases agrupades en el nucli urbà i només quaranta-dues cases escampades pel terme.[22] Al Maresme, cap al 1900, el poblament dispers com el de Santa Susanna només es donava en municipis de l'interior com Sant Cebrià, que pels mateixos anys tenia vint-i-dues cases agrupades i seixanta-set d'escampades. Però aquestes xifres no tenien ja res a veure amb cap municipi costaner, per més rural que fos encara, com Sant Pol, el qual tenia tres-centes vuitanta-sis cases agrupades i seixanta-vuit d'escampades.[23] Encara a l'any 2000 es podien comptar a Santa Susanna setanta-nou masos rurals.[24]

Camp de conreu de maduixes de can Bonet, a Santa Susanna.

Fotografia Núria Basart.

La manca de cooperació agrària a nivell local probablement va ser substituïda, doncs, per la cooperació estrictament familiar. És possible que en aquesta població l'ajuda prestada al cap de l'explotació –el pagès– per part dels familiars que convivien en el mas –esposa, fills, avis… o també mossos o contractats que col·laboraven en el cultiu de la terra– fos molt més important que en la resta de la comarca. Una de les proves d'aquesta extraordinària col·laboració familiar podria ser els singulars rendiments agraris per pagès –o millor dit, per explotació– que es donava a Santa Susanna en relació als altres municipis del Maresme. Als anys 40 en aquesta població cada pagès conreava de mitjana més de tres hectàrees. Era una xifra molt superior a la que es donava a les principals hortes de la comarca. A Vilassar, Mataró, Malgrat o Pineda no anaven gaire més enllà d'una sola hectàrea per pagès. En realitat només arribaven a les tres hectàrees per pagès aquelles poblacions on hi havia molt de secà –que no era el cas de Santa Susanna–, ja que aquest tipus de cultiu no exigeix tanta dedicació a la terra.[25] Segurament, aquesta alta capacitat de treball per pagès –o família pagesa– podria explicar les altes xifres de venda de verdures del sindicat agrícola susannenc en relació a la resta de la comarca que hem esmentat abans en referir-nos al 1937.

I encara caldria considerar que aquesta xifra d'hectàrees per pagès podria ser més alta a Santa Susanna, si s'hagués tingut en compte les feines d'explotació del bosc que, almenys, una part de la pagesia susannenca també realitzava. Ben segur que la major part de masos del municipi, a banda de les terres de cultiu, disposava també de bosc. Un bosc que havia estat important per a l'economia pagesa local almenys fins a mitjan segle XX i que no en va era dels més extensos de tota la comarca, unes 800 hectàrees de superfície boscosa municipal fins a principis dels anys vuitanta.[26] L'alzina surera era l'arbre predominant dels boscos susannencs. Almenys, fins als anys trenta del segle XX hi hagué a Santa Susanna quatre cases exportadores de suro.[27] Però també s'explotaven pinedes, alzinars i castanyers. Aquests últims eren utilitzats també com a fusta.

Per tant, de feina, no els en faltà a les famílies dels masos, els gran responsables que la superfície agrària susannenca s'anés incrementant almenys fins als anys cinquanta del segle XX, quan aconseguí probablement la xifra de 350 hectàrees cultivades. A partir d'aquest moment, amb l'abandó de les terres de secà, aquesta xifra no va fer sinó davallar. La qual cosa no significa que baixés l'esforç del treball del pagès, ja que es va haver d'abocar plenament als camps de regadiu, sempre sense perdre la col·laboració dels seus familiars més pròxims.

Nombre d'hectàrees cultivades al terme de Santa Susanna[28]

Anys	1862	1944	1972	1982	1986	1989	1999
Hectàrees	301	327	205	200	184	167	112

Aquesta bona col·laboració familiar va poder repercutir d'alguna manera en l'estancament demogràfic de Santa Susanna fins als anys vuitanta del segle passat. Perquè és possible que s'arribés al màxim d'explotació de la superfície regable –en terres del pla– a la primera meitat del segle XX, quan es va aconseguir amb tota seguretat les 200 hectàrees de regadiu. I coincidí precisament que quan la superfície de regadiu i l'agricultura local en general va començar a retrocedir, la població va començar a créixer demogràficament, trencant una altra de les particularitats de la història susannenca: l'estancament demogràfic.[29] Els pocs més de cinc-cents habitants de mitjan segle XIX no els va superar fins al cap de més de cent anys, concretament al 1960, quan arribà als cinc-cents quaranta habitants i més clarament al 1979, quan va arribar als siscents, ja amb l'inici de la construcció dels hotels a la costa.[30] Tret de Sant Iscle, Òrrius i Dosrius que, entre aquests anys (concretament 1857 i 1960) perderen població, Santa Susanna va ser el municipi del Maresme que va créixer més moderadament. El 1960 només Sant Cebrià i Òrrius tenien menys població que Santa Susanna.[31]

Per tant, als anys 80 Santa Susanna, tot i que encara va mantenir un sector agrari molt potent, va començar a perdre la singularitat agrària i demogràfica que a nivell de comarca l'havia caracteritzat almenys durant cent anys i ja es van començar a manifestar alguns símptomes dels canvis que vindrien. El 1981, tot i que la crisi del gènere de punt havia fet reduir a gairebé a zero l'ocupació industrial local –un 2'5% de la població activa–, per primer cop el sector agrari era superat pel sector serveis, centrat en el turisme, que ja va ocupar un 53% de la població activa, quan l'agrari n'ocupà un 44%.[32] I el 1986, amb setanta-vuit pagesos censats, d'una població absoluta de sis-cents cinquanta-dos habitants, per primer cop en tot el segle XX una població del Maresme, concretament Sant Cebrià, podia dir que era més agrària que Santa Susanna. Les dues ocupaven prop d'un 50% de la població activa a la terra.[33] Aquell any 1986 Santa Susanna va créixer demogràficament gairebé cent persones en relació a l'any anterior i es pot dir que va ser l'any en què començà el gran creixement o l'escalada

demogràfica que la portarà avui dia a superar els tres mil habitants.

No cal insistir que aquest continu creixement demogràfic des del 1986 va anar de bracet de la davallada del sector agrari, tant en termes absoluts (setanta-sis pagesos el 1991, seixanta-un el 1996 i setanta-tres el 2001), com, sobretot, en termes relatius (20% de la població activa el 1991, 10,5% el 1996 i 7,3% el 2001).[34]

Nombre d'ocupats a Santa Susanna per sectors entre 1991 i 2001[35]

	agricultura	pesca	indústria	construcció	serveis	total
1991	76	1	77	17	203	374
1996	61	0	117	28	377	583
2001	73	3	156	112	654	998

També la davallada agrària es constatà en el nombre d'hectàrees dedicades a l'horta a partir de 1973.

Superfície agrària de Santa Susanna en hectàrees[36]

Anys	regadiu	secà
1973	201	
1977	197	
1981	193	
1982	180	20
1986	154	
1989	160	8
1999	76	39

Per tant, es pot dir que a mitjan dels anys 80 Santa Susanna començà a escriure una altra història. Començà a deixar enrere la història que l'havia caracteritzat amb tota seguretat durant cents d'anys i que havia tingut com a element central i gairebé exclusiu la terra i el pagès. Un pagès que va ser capaç de fer de Santa Susanna el municipi més genuïnament agrari en tots sentits, tal com hem intentat demostrar, de tot el Maresme i qui sap si de tota la costa catalana fins fa només dues dècades.

Jordi Pomés

NOTES

1.- R. ROIG ARMENGOL, *Memoria del mapa vinícola de la provincia de Barcelona*, 63.

2.- I encara el podríem considerar més exclusiu si haguéssim inclòs en el sector agrari les persones que es dedicaven per aquells anys a l'explotació de les mines –que probablement eren també pagesos i que, de fet, es considera dins del sector econòmic primari–. Santa Susanna havia explotat una mina de plom –al Verder– i dues de ferro –al turó d'en Roca i a Mas Gallart– (*Anuario General de España* (1929) i C. GOMIS, «Provincia de Barcelona», *Geografia General de Catalunya*, dirigida per F. CARRERAS CANDI (Barcelona, s/d) i *Gran Geografia Comarcal de Catalunya. El Vallès i el Maresme*, volum 6 (Barcelona 1982), 96.

3.- ROIG, *Memòria*, 63-64.

4.- JORDI ROSÉS (dir.), *El Maresme. Diversificació econòmica i aprofitament intensiu del territori*, Caixa d'Estalvis de Catalunya (Barcelona 1989), 74.

5.- Més endavant, apuntem una possible causa d'aquest estancament i ho fem relacionant-lo no pas amb l'estancament agrari sinó amb tot el contrari.

6.- El geògraf Salvador Llobet ens parlà, en referència al tipus de terreny, d'una altra singularitat susannenca quan afirmà, referent a tota la serralada litoral maresmenca, que «la contextura d'aquestes muntanyes és granítica, surcada per multitud de dics de pòrfir, encara que queden residus d'una coberta paleozoica conservada en el massís del Montnegre i des d'Hortsavinyà aconsegueix el conjunt de la vall de Santa Susanna». SALVADOR LLOBET, «De geografía agraria de la comarca del Maresme», *Revista de Estudios Geográficos*, núms. 58-59 (1955), 25.

7.- ANTONI SIMON TARRÉS, *Pagesos, capellans i industrials a la Marina de la Selva*, Curial (Barcelona 1993), 54.

8.- ROIG, *Memòria*, 65-66. De totes maneres, cal considerar que en termes relatius –hectòlitres per pagès–, Santa Susanna encara produïa per aquells anys 7'4 hl de vi per pagès. I aquesta xifra, tot i no ser de les més altes, era clarament superior a la de Malgrat –2 hl– o Pineda –3'8 hl–.

9.- LLOBET, «De geografia», 294.

10.- Evidentment, puntualment la producció de patates de Santa Susanna podia ser superada per més municipis. Al 1944, per exemple, va ser superada per Argentona, Cabrera, Malgrat, Mataró, Palafolls, Pineda, Vilassar, Premià, Tordera i Llavaneres LLOBET, «De geografia», 294.

11.- Federació de Sindicats Agrícoles de Catalunya. Comarcal del Maresme. Exercici 1936-1937, «Memoria» (Vilassar de Mar, octubre 1937), 62; *Primera Zona Agrícola*, 23.

12.- Federació de Sindicats Agrícoles de Catalunya, 25.

13.- Josep M. Massons, *Història de la vila de Santa Susanna*, Ajuntament de Santa Susanna (s/d), 250.

14.- Federació de Sindicats Agrícoles de Catalunya, 12-13.

15.- Llobet, «De geografia», 292. Almenys fins a finals dels anys vint, Santa Susanna tingué quatre importants recol·lectors d'oli de renom.

16.- El 1973 ja no constava cap hectàrea dedicada a la vinya en tot el terme. Rosés, *El Maresme*, 99.

17.- Rosés, *El Maresme*, 94, 113.

18.- Rosés, *El Maresme*, 94, 113, 124. El 1986 Santa Susanna fou també el vuitè productor de maduixes del Maresme, actuant geogràficament de frontera nord d'aquest conreu. Arenys de Munt feia de frontera sud.

19.- Això no significa que alguns pagesos susannencs s'integressin a tall individual en alguna cooperativa d'alguna població veïna, sobretot Pineda o Malgrat o que, fins i tot, col·laboressin a fundar, juntament amb pagesos de Pineda, una entitat de caràcter sindical patronal –no, doncs, pròpiament cooperatiu– com va ser l'Associació de Patrons Cultivadors de Pineda i Santa Susanna, fundada el 1931. De totes maneres, Santa Susanna és l'únic municipi del Maresme, i dels pocs de tota la província de Barcelona, que en l'antic registre d'entitats del govern civil de Barcelona no hi consta cap entitat associativa local. La qual cosa no vol dir que no existís, però almenys no havia estat legalitzada i, per altra banda, no deixa de ser simptomàtic de la poca activitat associativa de la població.

20.- El president de l'*Hermandad* a finals dels anys 40 era Josep Martorell Comas. La resta de la junta era formada per Lluís Corratjer Torrent, Miquel Bigas Chapellí, Jaume Nogueras Martori, Jaume Costas Bota, Josep Pi Ripoll, Pere Gil Juli, Pere Basas Salich i Joaquim Colominas Colomet. *Primera Zona Agrícola*, 23.

21.- El 1972 tenia cent divuit propietats agràries d'entre 1 i 5 hectàrees. I, en canvi, només en tenia 10, probablement totes elles assentades en zones boscoses no cultivades, de més de 20 hectàrees. Un 99% de totes les propietats rurals de la població eren llaurades pels mateixos propietaris. Rosés, *El Maresme*, 160 i 168.

22.- Simon, *Pagesos*, 54.

23.- Gomis, «Provincia», 96.

24.- Massons, *Història*, 268.

25.- Les xifres són extretes a partir de les dades sobre cultius que ofereix Llobet, «De geografia», 292, i de les dades sobre nombre de pagesos inscrits a les Hermandades que s'ofereix a *Primera Zona Agrícola*. Potser la població que s'acostaria més als rendiments per pagès de Santa Susanna, tenint en compte les hectàrees de regadiu i secà de la població, és Cabrera. Cabrera al 1944 ja comptava amb un 47% de regadiu dins el conjunt de les seves terres cultivades i cada pagès conreava 3'75 hectàrees de terra.

26.- Llobet, «De geografia», 292. Idescat, 1982.

27.- *Anuario…*, 1929.

28.- Maria Teresa Mora Vila, *Malgrat al vuit-cents. Estudi socioeconòmic*, Ajuntament de Malgrat (Malgrat de Mar 1996); Llobet, «De geografia»; Rosés, *El Maresme*; IDESCAT.

29.- L'estancament demogràfic susannenc ja s'havia manifestat entre els segles xvi i xviii, quan el creixement fou pràcticament nul o negatiu (consten trenta-dos focs el 1515 i vint-i-sis cases el 1719). Josep Iglésies Fort, *La població del Maresme a la llum dels censos generals*, Caixa d'Estalvis Laietana (Mataró 1971), 31, 51. El creixement demogràfic més important, a banda de l'actual, l'experimentà a la primera meitat del segle xix: al 1819, quaranta-vuit cases; al 1842, setanta-nou cases; i al 1857, cinc-cents vint-i-vuit habitants.

30.- De fet, el 1973 ja hi havia sis hotels que comptaven amb mil set-centes places.

31.- *Gran Geografia*, 459. És curiós la competència demogràfica que històricament han tingut Sant Cebrià i Santa Susanna i que arriba fins al dia d'avui, en què tots dos passen lleugerament dels tres mil habitants. Del 1850 al 1930 van tenir més o menys la mateixa població (entre tres-cents cinquanta i cinc-cents habitants). A partir de 1930, Santa Susanna va estar per sobre de Sant Cebrià fins al 1979, moment en què s'igualaren novament. A partir de 1980, guanyà Sant Cebrià fins a l'actualitat, en què s'han tornat a igualar.

32.- Rosés, *El Maresme*, 75.

33.- Rosés, *El Maresme*, 76.

34.- IDESCAT (Institut d'Estadística de Catalunya).

35.- Font: IDESCAT.

36.- Fonts: IDESCAT; Rosés, *El Maresme*, 94.

Rafael Soler i Fonrodona, membre de l'equip del Museu Arxiu de Santa Maria, planteja tot seguit la hipòtesi que Joan Carles Panyó és autor de la decoració i de les teles de l'escala a la Sala de Juntes del Conjunt dels Dolors.

JOAN-CARLES PANYÓ
(Mataró 1775 - Olot 1840)
UN IMPORTANT PINTOR I PEDAGOG

NOTES BIOGRÀFIQUES

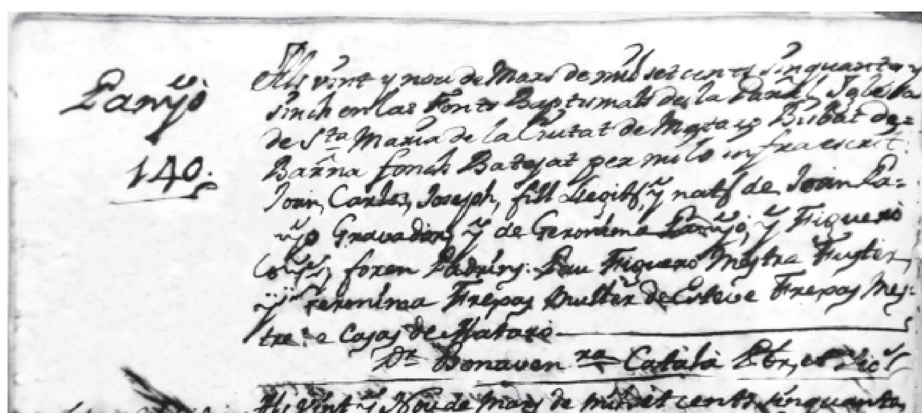
Per tal de donar a conèixer la vida de Joan-Carles Panyó, hem seleccionat l'obra de Ramon Grabulosa,[1] que tingué la col·laboració de Josep M. de Solà Morales i de Roselló, el qual vingué a Mataró, a Santa Maria, a consultar i copiar els registres sagramentals de l'ascendència de Panyó. De Panyó, pintor que ha estat molt estudiat, l'obra esmentada en publica una extensa bibliografia.

Joan-Carles Panyó i Figaró neix a Mataró el 23 de febrer de 1755, fill de Joan Panyó i de Gerònima Figaró, i és batejat a Santa Maria.[2] El seu pare era gravador i pintor d'indianes, estava plenament integrat a Mataró i consta com a congregant dels Dolors.

L'any 1770, quan el noi tenia quinze anys, el pare l'envià a Barcelona, al taller del daurador Salvador Matarrodona, perquè hi aprengués l'ofici. Un cop a Barcelona, assisteix també a l'acadèmia dels germans Tramulles i, més endavant, es matricula a l'Escola de Dibuix establerta per la Junta de Comerç. El director d'aquesta escola era Pasqual-Pere Moles, de qui fou deixeble preferit i, posteriorment, professor ajudant.

Panyó, buscant una feina estable, es trasllada el 1780 a Berga, on treballa de daurador i de decorador. Hi coneix el passamaner Obiols i, al cap de dos anys de viure a Berga, es casa amb la seva filla Francesca, el 2 de gener de 1782.

Just després de contraure matrimoni, abandona Berga i ve a Mataró amb la seva dona, on sap que hi ha una gran activitat artística. El 24 de novembre de 1782 els neix un fill, batejat a Santa Maria,[3] amb el nom de Joan de la Creu.

Panyó
140.

Registre de baptisme de Joan Carles Panyó. Museu Arxiu de Santa Maria, Llibres Sagramentals, llibre de Baptismes, núm. 18, foli 37.

A principis de l'any 1783, Panyó és presentat pel seu mestre Pasqual-Pere Moles al bisbe de Girona Tomàs de Lorenzana. Era aquest un bisbe il·lustrat que, a més de la instrucció religiosa, vetllava per la cultura dels seus sacerdots i diocesans; al seminari de Girona hi havia creat la biblioteca i diverses càtedres, i nomenà Panyó professor de dibuix del seminari.

Lorenzana fundà també l'Escola de Dibuix d'Olot, inaugurada el 15 de juliol de 1783, de la qual Panyó fou el primer director. Publiquem el text de la làpida que hi ha a l'atri del convent del Carme d'Olot, que testimonia aquesta inauguració.

> «A LOS 15 DE JULIO DE 1783, CON PRESENCIA DEL MAGco. AYUNTAMto. DE LA VILLA DE OLOD, Y COM APROBACION DEL RL. Y SUPREMO CONSo. DE CASTILLA, SE EMPEO ESTA PUBLICA ESCUELA DE DIBUXO, HABIENDOSE DIGNADO CEDER LA LIBERALIDAD DEL ILLmo. Sr. Dn. THOMAS DE LORENZANA, OBISPO DE GERONA, LAS PIEZAS DEL PNTE. RL. HOSPISIO; Y VINO A ESTABLECER (POR ORDEN DEL My. ILLtre. Sr. Dn. JACOBO MARIA DE SPINOSA DEL CONSo. DE SU MAGd. Y SU FISCAL EN LO CIVIL DE LA RL. AUDIa. DE ESTE PRINdo., SU PROTECTOR) Dn. PASQUAL PEDRO MOLES, DIRECTOR DE LA ACADEMIA DE LA CIUd. DE BARna. Y DEXO POR DIRECTOR DE ESTA, QUE SERA SIEMPRE FILIAL DE AQUELLA, AL PINTOR JUAN PENYO.»

El 8 de gener neix a Olot el segon fill, Llucià.

El 1780 és nomenat director de l'Escola de Dibuix de Girona. En els sis anys que s'estigué a Girona, moriren l'esposa Francesca Obiols i el fill Llucià.

El 1786 marxa de Girona i s'està un temps a Barcelona. L'any següent el trobem treballant a Reus i a Tarragona. A Tarragona es casa en segones núpcies amb Teresa Bonifàs, filla de Don Francisco Bonifàs, escultor, i de Tecla Font. Aquest escultor, que usava el «Don» perquè era acadèmic, era besnét del també escultor Bonifàs, que havia treballat al retaule del Roser de Mataró en col·laboració amb el mataroní Antoni Riera.

El 4 de setembre de 1798 neix a Tarragona la seva filla Maria Ventura. Després de treballar a diversos llocs, Panyó torna a Olot i es reincorpora a l'Escola de Dibuix, on exerceix una gran tasca pedagògica i artística.

El 1803, encara a Tarragona, neix el seu fill Didac, que moriria a Olot el 1823 essent ja professor de l'Escola de Dibuix de Besalú. L'altra filla, Maria Ventura, que estava igualment molt dotada per al dibuix i es preparava per a la docència, va tenir dificultats per la seva condició de dona; li van dir que casada li seria potser més fàcil accedir-hi, i va fer un casament de circumstàncies amb Narcís Pascual, pintor barceloní, el 1830; al capdavall, però, fou el gendre i no la filla qui succeí Joan-Carles Panyó a Olot.

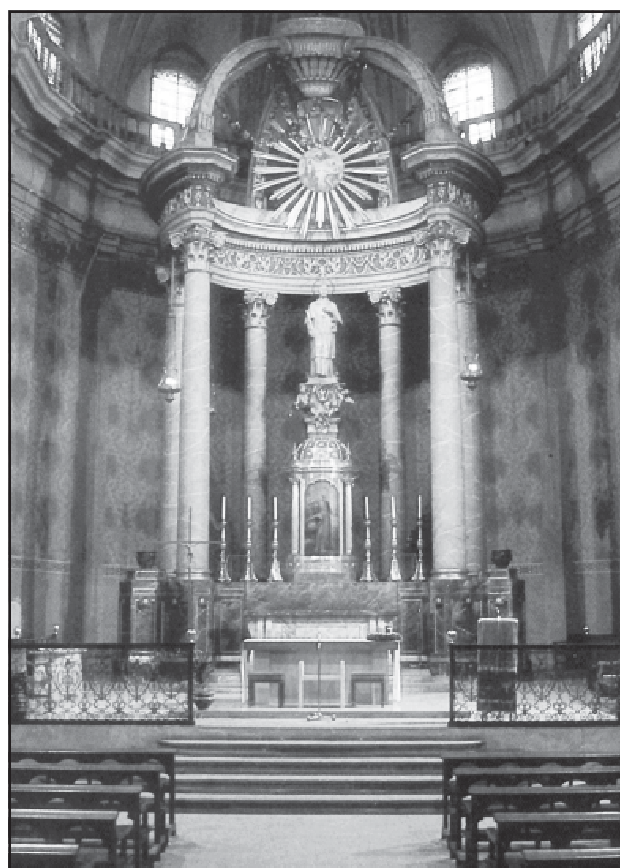
El mestre Joan-Carles Panyó va morir el 1840, a Olot, als 86 anys. La seva mort fou molt sentida, per ser una persona molt estimada.

L'OBRA DE PANYÓ

A Olot

La més coneguda de les obres de Panyó és la decoració de l'església de la Mare de Déu del Tura, patrona d'Olot, on projecta l'altar major i pinta diverses teles i la cúpula.

A l'església parroquial de Sant Esteve dissenya igualment l'altar major i la reixa del presbiteri, pinta vuit teles per a la capella del Sagrament i projecta

Altar major de l'església parroquial de Sant Esteve d'Olot.

el Monument de la Setmana Santa, un Novenari d'Ànimes «escenogràfic» i diversos objectes per a la decoració de l'església.

A Reus

Pinta dues grans teles per al santuari de la Misericòrdia.

A Tarragona

Se li coneix una tela de la Mare de Déu del Claustre.

A Barcelona

Entre altres encàrrecs, treballa en la decoració de l'Escola de Nàutica, d'on era alumne el seu fill Joan de la Creu.

A Girona

Pinta la capella dels Dolors i fa un projecte per al Novenari d'Ànimes.

A l'Armentera

Treballa a l'església parroquial, on pinta diverses escenes de la Passió.

A Colomers

Projecta el Novenari d'Ànimes.

A Puigpardines

Decora l'església.

A Segueró

En aquest llogarret de la Garrotxa hi ha la seva obra més extensa. A l'església parroquial projecta un Novenari d'Ànimes per a l'altar major. Decora amb escenes bíbliques diverses estances de la gran pairalia del Noguer.

Al Museu d'Art Modern de Barcelona i a la Biblioteca de Catalunya es conserven unes carpetes amb dibuixos seus.

Treballà intensament, a més, en la docència, i publicà un tractat titulat *Los primeros y principales elementos del Dibujo*,[4] essent l'iniciador de la famosa Escola d'Olot.

Desgraciadament, la persecució religiosa de 1936-1939 causà una important pèrdua d'obra seva.

TELES DE L'ESCALA
DE LA SALA DE JUNTES DELS DOLORS

Anunciació de Maria.
Oli sobre tela ovalat, 125 x 90 cms.
Fotografia Joan Castellà. MASMM.

PANYÓ A MATARÓ

Com hem dit, just després de casat Panyó, deixa la seva feina de Berga per venir a Mataró, atret, sens dubte, per les possibilitats de treball artístic que hi havia a la nostra ciutat.

La gran obra en marxa que hi havia aleshores a Mataró era l'altar major de Santa Maria:

- La decoració i el daurat del retaule major,[5] de Carles Morató, al qual s'adaptaren les imatges de la Mare de Déu, de les Santes i del Pare Etern, obra de Salvador Gurri.

- La reforma de l'altar i del manifestador, que es van col·locar més avançats per deixar espai per al cor dels capellans.

- L'encàrrec de quatre grans teles sobre la vida de les Santes al pintor Pere-Pau Muntanyà.

En aquell moment, tots aquests treballs arribaven a la seva fi, i els que faltaven ja estaven tots contractats. Coneixem tots els que hi varen treballar i, entre ells, no hi ha el nom de Panyó.

TELES DE L'ESCALA DE LA SALA DE JUNTES DELS DOLORS

Naixement de Jesús.
Oli sobre tela ovalat, 125 x 90 cms.
Fotografia Joan Castellà. MASMM.

Presentació de Jesús al temple.
Oli sobre tela ovalat, 125 x 90 cms.
Fotografia Joan Castellà. MASMM.

Quan els seus biògrafs Grabulosa i De Sola demanaren a Marià Ribas si es trobava a Mataró alguna obra seva, la resposta fou negativa.

Però a Santa Maria de Mataró hi ha una altra obra que feia pocs anys que era acabada, la capella dels Dolors amb la seva sala de Juntes, decorades en les voltes i murs, on es conserva la col·lecció de teles del pintor Antoni Viladomat.

De l'escala que comunica la sagristia amb la sala de Juntes sabem[6] que, l'any 1763, s'hi va col·locar una barana de ferro forjat «para adorno de ésta». Això indica que l'escala era només emblancada, com ho són la que va de la sagristia a la cripta i la que puja al cor.

L'any 1782 es documenta la compra per la Congregació dels Dolors d'una casa de cós a tocar de la capella,[7] cosa que demostra que, quan Panyó ve a viure a Mataró, la Congregació es trobava en un bon estat econòmic.

Visió de la decoració del sostre de l'escala de la Sala de Juntes dels Dolors.
Fotografia Nicolau Guanyabens. MASMM.

Visió de la decoració de l'escala de la Sala de Juntes dels Dolors.
Fotografia Joan Castellà. MASMM.

MATARÓ A PANYÓ

L'obra de l'historiador Joaquim Llovet, *La ciutat de Mataró* (1961).[9] cita Panyó entre els fills notables de la ciutat, i en dóna una breu biografia. I el torna a esmentar el 2000 a *Mataró, dels orígens de la Vila a la ciutat contemporània*.[10]

Mataró dedicà un carrer a Joan-Carles Panyó, situat al barri dels Caputxins. Ramon Salicrú i Puig, a *Mataró, carrer a carrer*, li fa una nota biogràfica.[11]

No tenim cap documentació que en parli, però l'escala de la sala de Juntes fou totalment pintada. A la volta hi ha el Pare Etern amb uns angelets i, en els murs, tres teles ovalades pintades a l'oli que representen misteris de la vida de la Mare de Déu.

Enlluernats per l'obra de Viladomat, els historiadors de l'art que han tractat de la capella dels Dolors no han fet mai esment d'aquesta escala. Únicament, Marià Ribas, en un article sobre la decoració mural de la capella dels Dolors,[8] insinua que l'escala la veu més tardana que l'obra de Viladomat, sota la influència dels Tramulles i presentant ja detalls del neoclassicisme. Són aquests indicis el que ens fa pensar que la decoració d'aquesta escala pot ser l'obra que Panyó va fer en la seva curta estada a Mataró.

L'any 1977, dins el marc del Congrés de Cultura Catalana, es féu una exposició al Museu Municipal de Mataró sobre l'obra de Joan-Carles Panyó, en la qual fou presentat el llibre citat de Ramon Grabolosa. S'editā un catàleg[12] en què, a més de la relació de les obres exposades, es fa aquest comentari del qual, encara avui, podem destacar aquestes paraules:

> «Mataró vol retre homenatge a aquest compatriota nostre tan poc conegut entre nosaltres, a aquest pintor-decorador-arquitecte d'una sola peça tan representatiu de l'art neoclàssic a Catalunya que fou Joan Carles Panyó».

Rafael Soler i Fonrodona

NOTES

1.- Ramon Grabulosa, *Joan Carles Panyó Figaró, primer director de les Escoles d'Olot i de Girona* (Olot 1976).

2.- Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró (MASMM). Llibres Sagramentals, llibre de Baptismes, núm. 18, f. 37.

3.- MASMM, llibre de Baptismes, núm. 22, f. 61.

4.- Joan Sala Plana, *La pedagogia del dibuix al segle XVIII a partir d'un tractat de J. C. Panyó*. Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca (Olot 1980).

5.- Lluís Adan Ferrer i Rafael Soler Fonrodona, «El retaule major de Santa Maria, 1767-1783», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 54 (Mataró, gener 1996).

6.- Xavier Alarcon Campdepadrós, *La Venerable Congregació de la Mare de Déu dels Dolors de Mataró* (Mataró 2009), p. 67.

7.- Alarcon, *La Venerable*, 74. És la casa avui assenyalada amb el núm. 5 del carrer de Beata Maria.

8.- Marià Ribas Bertran, «La decoració mural de la capella dels Dolors», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 23 (Mataró, juliol 1995).

9.- Joaquim Llovet, *La ciutat de Mataró*. Editorial Barcino, II (Mataró 1961), 193-194.

10.- Llovet, *Mataró, dels orígens de la vila a la ciutat contemporània*, Caixa d'Estalvis Laietana (Mataró 2000), 593.

11.- Ramon Salicrú Puig, *Mataró carrer a carrer*, Patronat Municipal de Cultura (Mataró 2006), 117.

12.- Museu Municipal de Mataró, *Exposició Joan Carles Panyó*, catàleg imprès a Gràfiques Tria (Mataró 1997).

—— DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA ——

GRUP DE TEATRE D'«EDUCACION Y DESCANSO»

Composició del grup escènic (c.1945).
D'esquerra a dreta, drets, Diamant fill, Josep Reniu, J. Francisco, Francesc Belcos, Leandre Vilaret, Joan Mas Conchello, senyor Diamant, senyor Sánchez, Julià Bonemaison, Joan Maynés i Manuel Cuyàs; asseguts, Joaquima Rodà, Francesca Ribas, Rafael Estrany, Conxita Plaja, Paquita Alfonso i Margarida Anastasi. El teatre és, molt probablement, el dels locals de la Unió de Cooperadors, a la Riera, ocupats aleshores per l'Auxilio Social.
Fotografia procedència CNS, donatiu CCOO. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Escenificació d'*El ladrón* (c.1950).
D'esquerra a dreta, Francesca Ribas, senyor Torrents, Joan Torres, Francesc Belcos i Conxita Plaja. Teatre Clavé.
Fotografia procedència CNS, donatiu CCOO. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Representació de *Los vejestorios* (c.1950).
Conxita Plaja i Francesc Belcos. Teatre Casal l'Aliança.

Fotografia procedència CNS, donatiu CCOO. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Representació de *Los vejestorios* (c.1950).
Francesc Belcos i Leandre Vilaret. Teatre Casal l'Aliança.

Fotografia procedència CNS, donatiu CCOO. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Representació de *Los claveles* (c.1950).
D'esquerra a dreta, Patricio Gallego, senyor Sabé, Maria Jeremias, Conxita Plaja i Francesc Rimblas.
Fotografia procedència CNS, donatiu CCOO. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Representació d'*El conflicto de Mercedes* (c.1950).
D'esquerra a dreta, Francesc Belcos, Josep Reniu, Francesca Ribas, Joaquima Rodà i Leandre Vilaret.
Fotografia procedència CNS, donatiu CCOO. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Representació de *La Dolores* (c.1950).
A la balconada, Francesca Ribas i el militar Fèlix Torelló; assegut, en primera línia, Francesc Belcos. Teatre de l'Ateneu, després Teatre Borràs.
Fotografia procedència CNS, donatiu CCOO. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Representació de *La Dolores* (c.1950).
Francesca Ribas, Francesc Belcos, Dolors Torelló i Antoni Mora. Teatre de l'Ateneu, després Teatre Borràs.
Fotografia procedència CNS, donatiu CCOO. MASMM. Arxiu d'Imatges.

MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA
Centre d'Estudis Locals de Mataró

Col·labora:

Ajuntament de Mataró
Institut Municipal d'Acció Cultural

Amb el suport de:

INSTITUT RAMON MUNTANER
Fundació privada dels Centres d'Estudis de Parla Catalana